

Η ΕΙΚΟΝΙΚΗ - ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΦΩΤΟΣ
ΕΝ ΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ*

Υ Π Ο

ΑΝΔΡΕΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Καθηγητού τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

β) Συνάρτησις φωτός καὶ ἠθικότητος. Τὸ φῶς ἐν ἐννοίᾳ ἠθικῇ²⁵⁸.

Ἐν ἀντιστοιχίᾳ πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ φωτός πρὸς ἀναλογικὴν παράστασιν τοῦ Θεοῦ, τῶν ἀγράτων ἀγγελικῶν δυνάμεων καὶ τοῦ ἀνθρώπου (ὡς εἰκόνας Θεοῦ), τὸ φῶς χρησιμεύεται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου πρὸς εἰκονικὴν παράστασιν τοῦ ἁγιοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς, ὡς καὶ τοῦ ἐνθέου, ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Αἱ εἰκονικαὶ συγκριτικαὶ ἀναλογίαι αὗται εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

Ὅμιλῶν ὁ Γρηγόριος εἰς τοὺς μάρτυρας, τὸν μὲν ἐξωχριστιανικὸν εἰδωλολατρικὸν βίον, τὸν ἐν ἀσωτεία καὶ ἠθικῇ ἐκλύσει ἐκδαπανώμενον, χαρακτηρίζει ὡς νύκτα καὶ γνόφον, τὴν δὲ χριστιανικὴν πίστιν ὡς ἀκτῖνας εἰρήνης, αἵτινες «διὰ καθαρᾶς τῆς αἰθρίας τῶν τῆς ἀληθείας φωτὶ περιλάμπουσιν»²⁵⁹.

Ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου φιλία χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ὡς σπινθῆρ, ὅστις ἀνάπτεται εἰς πυρσὸν περιφανῆ καὶ ἀέριον²⁶⁰.

Ἡ ἀπάτη τῆς αἰρέσεως δίκην ὁμίχλης διασκορπίζεται ὑπὸ τοῦ ἁγ. Πνεύματος. Ἡ δὲ τῆς εἰρήνης αἰθρία διαλάμπει καθαρὰ καὶ διαφαίνονται κατ' αὐτὴν οἱ τοῦ ἄστεως ἐν τῷ λαμπρῷ τῆς ἀληθείας φωτὶ μαρμαρῦσσοντες ἀστέρες, αὐτοὶ νυκτὶ ἀποκεκλιρωμένοι καὶ σκότῳ, ἀλλ' ἡμεροφανεῖς οἱ πάντες, τῷ ἀληθινῷ φωτὶ τῆς δικαιοσύνης ἀναλάμπαντες. Καὶ ἐπειδὴ, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἡ νύξ προέκοψε, μᾶλλον δέ, τὸ παράπαν ἠφάνισται, τῷ δὲ φωτὶ τῆς ἡμέρας ἅπαν καταφαιδρύνεται, φεύγειν μὲν τὰ νυκτονόμα τῶν θηρίων, καὶ συνελαύνονται πρὸς τοὺς δρυμοὺς καὶ τὰς σπήλυγγας (σπήλαια)· φεύγουσι δὲ νυκτερί-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 272 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

258. Περὶ τῆς ἐννοίας ταύτης ἐν τῇ πατερικῇ γραμματείᾳ, βλ. G. W. H. Lampe, *A patristic Greek Lexicon*, Oxf. 1961, σ. 1505 κ. ἐ.

259. Λόγ. 35,4. PG 36, 261 C.

260. Λόγ. 43,17. PG 36, 520 A.

δες αἰρετικαὶ τρύζουσαι, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀμβλυώπτουσαι, καὶ εἰς τὰς τρώγλις τῶν πετρῶν καταδύονται, ἐπὶ κεφαλὴν ἀλλήλων ἐχόμεναι»²⁶¹.

Ὁ ἀκάθαρτος καὶ τῷ βαθεῖ βορβόρῳ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀγνοίας κυλινδούμενος δὲν δύναται νὰ προσβλέψῃ ταῖς τῆς ἀληθείας αὐγαῖς καθαρθεῖς τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ἰλυσπᾶται περὶ τὴν αἴσθησιν καὶ τὰ κάτω, μὴδὲν ὑπὲρ τοὺς δαίμονας φαντασθῆναι δυνάμενος καὶ διαρθῆναι τοῦ πεποιηκότος ἀξίως»²⁶².

Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ λαμπρύνει τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ φωτός τῆς θείας γνώσεως²⁶³. Ὁ φίλος τοῦ Γρηγορίου Βασιλείου, καθάρας ἑαυτὸν τῷ Πνεύματι, ἔλαβε τὸ φῶς τῆς θείας γνώσεως καὶ διέκυψεν εἰς τὰ βάθη τοῦ Πνεύματος, μετὰ τοῦ Θεοῦ τὰ περὶ Θεοῦ διασκεψάμενος²⁶⁴.

Ἐνῶ τὸ φυσικὸν φῶς εἶναι λάμψις προερχομένη ἐκ τοῦ πυρός, τὸ φῶς τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ λόγος. Ἐν τῇ αὐτῇ ἀναλογίᾳ ἔχομεν καὶ δισσοὺν σκότος, ὅπερ εἶναι δισσοῦς λάμψεως λύσις²⁶⁵ (φυσικὸν δηλαδὴ καὶ ψυχικόν). Ἐτέρωθεν ὁ λόγος, ὡς λύχνος φωτός, πρέπει νὰ ἡγῆται καὶ νὰ φωτίζῃ πάντα τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου²⁶⁶.

Ὁ φυσικὸς ἥλιος ἐκπέμπει βολὰς φωτός εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τῶν ἀνθρώπων ὀφθαλμοὺς, ὃν τρόπον καὶ ὁ νοητὸς ἥλιος καταυγάζει τὸ νοερὸν ὄμμα τῆς ψυχῆς. Ὁ δευτερός οὗτος ἥλιος δύει «τοῖς πεπληγόσι φρένας», ἐνῶ τῶν ἀρίστων καὶ καλῶν καταλάμπει τὰς ψυχὰς καὶ τὸν νοῦν, «πλεῖον τὸ λάμπειν τοῖς βλέπουσιν ἐνδιδοῦς»²⁶⁷.

Τῆς φαεινῆς ἀρετῆς τὸ κλέος εἶναι οὐράνιον²⁶⁸. Ταῦτη πειθόμενος ὁ φιλόθεος ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς. Ἀντιθέτως, ὁ ἀκολουθῶν εἰς τὰ προστάγματα τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος δέχεται τὸν πονηρὸν Βελίαρ, πρὸς ζόφον ἐλκόμενος²⁶⁹. Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν φωτεινὴ ἀρετὴ. Διὰ τῆς ἀγάπης ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἔνοικον τὸν Θεόν. Καθ' ὅσον δὲ τὸν Θεὸν καλύπτει φῶς²⁷⁰, ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν καὶ ἐνούμενος μετ' αὐτοῦ μένει ἐν τῷ φωτί. Πρῶτος καὶ μέγιστος κληρὸς ἐν τῷ θείῳ φωτί εἶναι νὰ γινώσκῃ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸ τοῦτο τὸ φῶς. Οὕτω τὸ φίλτρον καθίσταται πρόξενον καὶ θείας γνώσεως²⁷¹. Ὁμοίως

261. Λόγ. 35,2. PG 36, 257 C-260 A.

262. Λόγ. 4,34. PG 35, 569 A.

263. Λόγ. 2,39. PG 35, 448 A.

264. Λόγ. 43,65. PG 36, 584 AB.

265. Ἔπη ἡθ. PG 37, 946.

266. Ἔπη ἡθ. PG 37, 909.

267. Ἔπη ἡθ. PG 37, 837.

268. Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 1534.

269. Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 1358-1359.

270. Ἔπη ἡθ. PG 37, 749.

271. Ἔπη ἡθ. PG 37, 751.

ἡ ἐν ἀρετῇ διδασκαλία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἀπὸ μέρους πεφωτισμένων καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἀγομένων ποιμένων βοηθεῖ τὸν ἄνθρωπον, τοῦτο μὲν ν' ἀποφεύγη τὸ πνευματικὸν σκότος τῆς ἁμαρτίας, τοῦτο δὲ νὰ πληροῦται καὶ νὰ χαίρῃ ἐν τῷ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης φωτί²⁷². Ἡ ἀρετὴ ἀποτελεῖ κόσμον ψυχῆς καὶ λαμπρότητα ἔνδον ἀποκειμένην, πολλῶ σπουδαιοτέραν καὶ τιμιωτέραν ἄλλων ἐξωτερικῶν τοῦ σώματος καὶ τοῦ προσώπου στολισμῶν²⁷³.

Ὁ ἐν ἐρημίᾳ ἡσύχιος βίος ἀποτελεῖ ἐστίαν ἀκτινοβόλου πνευματικοῦ φωτός:

«Ἦθελον ἡ ἐπέλεια (=ἀγρία περιστερὰ) ταχύπτερος, ἡ ἐ χειλιδῶν.
Ἔμμεναι, ὡς κε φύγοιμι βροτῶν βίον, ἢ τιν' ἐρημον
Ναιετάειν θήρεσσιν ὁμέστιος (οἱ γὰρ ἔασι
Πιστότεροι μερόπων), καὶ ἡμάτιον βίον ἔλκειν,
Νηπενθῆ, νήποινον, ἀκηδέα· ἐν τόδ' ἄθηρον
Μοῦνον ἔχειν, θεότητος ἴδριν νόον, οὐρανοφοίτην
Ὡς κε γαληνιῶντι βίῳ φά ο ς α ἰ ἐ ν ἄ γ ε ἰ ρ ω ν»²⁷⁴.

Οἱ θεοφιλεῖς καὶ ἐνάρετοι ἄνθρωποι λάμπουν διὰ τῆς φωτεινῆς ζωῆς καὶ τοῦ παραδείγματός των τὸ αἰώνιον πνευματικὸν φῶς. Οὗτοι, παντὸς ὑλικοῦ καὶ γηίνου πόθου ἐκτὸς ὄντες καὶ πτερούμενοι ὑπὸ τοῦ θείου καὶ ἀπαθοῦς ἔρωτος, ἔχουν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν τὴν πηγὴν τοῦ φωτός καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτῶν ἀναλάμπουν τὰ τοῦ θείου φωτός ἀπαυγάσματα²⁷⁵. Εἶναι υἱοὶ φωτός ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσημονοῦντες²⁷⁶, αἰὲν εἰς φά ο ς ὁ δ ε ὑ ο ν τ ε ς²⁷⁷. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Καισάρειος, διὰ τοῦ φωτεινοῦ αὐτοῦ παραδείγματος ἔλαμπεν ἐν τοῖς βασιλείοις καθάπερ ἑωσφόρος ἀστήρ· «ἄκρα φέρων σοφίης τε καὶ ἡθεος ἡμερόεντος»²⁷⁸. Ὁμοίως ὁ τρισμακάριστος καὶ τρισόλβιος Σέλευκος, ἐπόμενος Χριστῷ τῷ σοφῷ Λόγῳ Θεοῦ, ἐφάνη ἀκτινοβόλος ἀστήρ διὰ πολλοὺς γέροντας καὶ νέους· «λάμπει γὰρ ἄστρων μᾶλλον εὐσεβῆς βίος»²⁷⁹. Οὕτω καὶ ἡ Μήτηρ τῶν Μακκαβαίων, ὀλίγον μετὰ τὴν παρά Θεῶ μαρτυρικὴν τελείωσιν αὐτῶν, ἀναφωνεῖ πρὸς αὐτοὺς: «Ἵπὲρ χιόνα ἐλάμψατε, ὑπὲρ μάλα ἐτυρώθητε, ὑπὲρ λίθον σάφειρον τὸ σύνταγμα ὑμῶν, Θεῶ καὶ γεγεννημένων καὶ δεδομένων»²⁸⁰. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, ἐνῶ ὁ Ἑωσφόρος ἔπεσε δι' ἀλαζονείαν, ὁ οὐρανὸς

272. Λόγ. 9, 3. PG 35, 824 A.

273. Λόγ. 8,10. PG 35, 800 C.

274. Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 1300-1301.

275. Λόγ. 4,71. PG 35, 593 B.

276. Λόγ. 6,4. PG 35, 725 B.

277. Περὶ ἐτέρων. PG 37, 1511.

278. Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 983.

279. Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 1598.

280. Λόγ. 15,9. PG 35, 928 C.

παρέμεινεν ἐνδιαίτημα τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων. Καὶ ἐνῶ ὁ Ἰούδας ἐγένετο προδότης τοῦ Διδασκάλου, οἱ ὑπόλοιποι ἕνδεκα μαθηταὶ ἀνεδείχθησαν λαμπτήρες²⁸¹.

Εἶναι, τέλος, χαρακτηριστικὰ τῆς μεγάλης ἐκτιμήσεως, τὴν ὁποίαν ἔτρεφεν ὁ Γρηγόριος πρὸς τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἀξίωμα, ὅσα περὶ ἐπισκόπων λέγει ὡς φωτεινῶν προτύπων τῆς ἀρετῆς καὶ φαεινῶν ἡγήτορων τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν ἱερὸν Πατέρα, ὁ ἐπίσκοπος εἶναι λύχνος πνευματικὸς τῆς Ἐκκλησίας²⁸². Δι' αὐτοῦ τὸ σῶμα τῶν πιστευόντων κατευθύνεται εἰς τὸ ζώηρρον φῶς τῆς ἐν οὐρανῷ θείας βασιλείας. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπίσκοποι εὐρύτερον — ἐννοεῖται οἱ ἄξιοι — εἶναι κόσμοιο θέμεθλα (πνευματικὰ δηλ. στηρίγματα), βίου φάος (φῶς πνευματικὸν τῆς ζωῆς), ἔρμα λόγιοιο (στήριγμα τοῦ λόγου), μυστοπόλοι ζωῆς ἀτελευτήτου φαεινῆς (ζῶντες μυστικῶς τὴν αἰωνίαν ζωὴν τοῦ φωτός), χριστοφόροι, θώκοισιν ἐνεδριόωντες ἀρίστοις (κατέχοντες τοὺς ἀρίστους θρόνους) (Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 1228). Οἱ ἐπίσκοποι πρέπει πάντοτε νὰ εἶναι τὰ φωτεινὰ πρότυπα ἀρετῆς διὰ τοὺς πιστοὺς.

γ) Τὸ ἱερὸν βάπτισμα ὡς φῶς.

Τὸ ἱερὸν βάπτισμα, ὡς ἀποδιῶκον τὴν ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐπικαθήσασαν ἀγλὴν τῆς ἀγνωσίας, ἅμα δὲ φωτίζον διὰ τῆς οὐρανίας θείας γνώσεως τὸν ζοφωθέντα νοῦν τοῦ ἀνθρώπου, συναρτᾶται δικαίως πρὸς τὸ φῶς.

Κατὰ τὸν ἱερὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ἡ μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ πρὸ τοῦ μεγάλου βήματος στάσις τοῦ βεβαπτισμένου εἶναι τῆς θείας δόξης προχάραγμα, αἱ δὲ λαμπάδες, τὰς ὁποίας οὗτος (ὁ βαπτισθεὶς) ἀνάπτει, δηλωτικαὶ τῆς ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐπελθούσης φωταγωγίας, εἶναι ἅμα καὶ τῆς ἐκείθεν φωταγωγίας μυστήριον, «μεθ' ἧς ἀπαντήσομεν τῷ νυμφίῳ φαιδραὶ καὶ παρθένοι ψυχαί, φαιδραῖς ταῖς λαμπάσι τῆς πίστεως, μήτε καθεύδουσαι διὰ ραθυμίας..., μήτε ἄτροφοι, καὶ ἀνέλαιοι, καὶ καλῶν ἔργων ἐπιδεεῖς, ἵνα μὴ τοῦ νυμφῶνος ἐκπέσωμεν»²⁸³.

Ἐν τῷ θείῳ βαπτίσματι ἡ τρισσὴ θεότης ἐξανατέλλει φαεσφόρον τὸν ἄνθρωπον:

«Εἷς Θεὸς ἐν τρισσοῖς ἀμαρύγμασι κόσμον ἐλίσσω.

Τοῖσιν ἐγὼ νέος ἄλλος ἐγείρομαι, εὗτε λοετρῶ (=βαπτίσματι)

θαπτομένου θανάτιο παλίσσυτος εἰς φάος ἔλθω.

Τρισσὴ γὰρ θεότης με φαεσφόρον ἐξανέτειλεν»²⁸⁴.

281. Ἐπη ἡθ. PG 37, 626.

282. Ἐπίστ. 41. PG 37, 84 C.

283. Λόγ. 40,46. PG 36, 425 AB.

284. Ἐπη δογμ. PG 37, 411.

Διὰ τοῦ ἱεροῦ βαπτίσματος παρέχεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ τοῦ Πνεύματος αἴγλη:

«Εἶχον ἔτ' οὐράνιοιο χαρίσματος, εὖτε λοετρῶ
 "Ἐλκεται ἀνθρώποισι χάρις καὶ Πνεύματος αἴγλη»²⁸⁵.

Διὰ τοῦ ἱεροῦ τοῦ βαπτίσματος μυστηρίου τὰ πρόσωπα τῶν πιστῶν σημειοῦνται διὰ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός. Οἱ βαπτιζόμενοι, ἀναπλασσόμενοι καὶ ἀνκαινούμενοι, γίνονται φῶς τέλειον, τελείου φωτός γεννήματα:

«Προσέλθετε πρὸς αὐτόν, καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυθῆ, τῷ ἀληθινῷ φωτὶ σημειούμενα. Καιρὸς ἀναγεννήσεως· γεννηθῶμεν ἄνωθεν. Καιρὸς ἀναπλάσεως· τὸν πρῶτον Ἀδὰμ ἀναλάβωμεν. Μὴ μείνωμεν ὅπερ ἐσμέν, ἀλλ' ὅπερ ἤμεν γενώμεθα. Τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, τῷ βίῳ τούτῳ, καὶ τῷ σαρκίῳ, καὶ ὑπὸ τῆς σκοτίας διώκεται μὲν, οὐ καταλαμβάνεται δέ, τῆς ἀντικειμένης λέγω δυνάμεως, τῷ φαινομένῳ μὲν Ἀδὰμ προσπηδῶσης ἐξ ἀναιδείας, τῷ Θεῷ δὲ περιπιπτούσης καὶ ἠττωμένης· ἔν' ἡμεῖς τὸ σκότος ἀποθέμενοι, τῷ φωτὶ πλησιάζωμεν, εἶτα καὶ φῶς γενώμεθα τέλειον, τελείου φωτός γεννήματα»²⁸⁶.

Τὸ φῶτισμα (βάπτισμα) εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἐν ἀνθρώποις ἀγαθόν. Ὅριζων τοῦτο ὁ ἱερὸς Πατὴρ ἀριστουργηματικώτατα γράφει:

«Τὸ φῶτισμα, λαμπρότης ἐστὶ ψυχῶν, βίου μετάθεσις, ἐπερώτημα τῆς εἰς Θεὸν συνειδήσεως· τὸ φῶτισμα, βοήθεια τῆς ἀσθενείας τῆς ἡμετέρας· τὸ φῶτισμα, σαρκὸς ἀπόθεσις, Πνεύματος ἀκολούθησις, Λόγου κοινωνία, πλάσματος ἐπανόρθωσις, κατακλυσμός ἀμαρτίας, φωτὸς μετουσία, σκότους κατάλυσις· τὸ φῶτισμα, ὄχημα πρὸς Θεόν, συνειδημία Χριστοῦ, ἔρεισμα πίστεως, νοῦ τελειώσις, κλεις οὐρανῶν βασιλείας, ζωῆς ἄμειψις, δουλείας ἀναίρεσις, δεσμῶν ἐκλυσις, συνθέσεως μεταποίησις· τὸ φῶτισμα (τί δεῖ πλείω καταριθμεῖν), τῶν τοῦ Θεοῦ δώρων τὸ κάλλιστον καὶ μεγαλοπρεπέστατον... καὶ αὐτὸ παντὸς ἄλλου τῶν παρ' ἡμῖν φωτισμῶν ὄν ἀγιώτερον»²⁸⁷.

Τέλος, ἀποτεινόμενος ὁ Γρηγόριος πρὸς τοὺς ἄρτι βαπτισθέντας, προτρέπει:

«Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν, λαμπροὶ λαμπρῶς ὑπερ

285. Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 994.

286. Λόγ. 39,2. PG 36, 336 BC.

287. Λόγ. 40,3. PG 36, 361 BC.

χίονα λάμψαντες, ὑπὲρ γάλα τυρωθέντες, ὑπὲρ λίθον σάπφειρον αὐγασθέντες»²⁸⁸.

δ) Ἡ ἑορτὴ τῶν Φώτων καὶ τὸ φῶς.

Ἡ ἑορτὴ τῶν Φώτων (Θεοφάνεια, Ἐπιφάνια) ἔχει στενὴν συνάρτησιν πρὸς τὸ φῶς. Ἡ ἑορτὴ, συνδεθεῖσα ἐνωρίτατα μετὰ τοῦ φωτίσματος (βαπτίσματος), τὸ ὅποιον ἐδέχοντο κατ' αὐτὴν οἱ κατηχούμενοι (τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς οὗτοι ἔφερον ἐν τῷ ναῷ ἀνημμένους λαμπάδας), ἔχει ὡς περιεχόμενον αὐτῆς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἐν τῷ Ἰορδάνῳ ποταμῷ βάπτισιν τοῦ Κυρίου, ὡς τοῦ ἀληθινοῦ φωτός τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Διὰ τοῦ βαπτίσματος του ὁ Κύριος ἐφώτισε τὸν κόσμον, ἀποκαλύψας εἰς αὐτὸν τὴν ἀληθινὴν θεογονσίαν, ἥτοι τὸ μυστήριον τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἑορτὴ προσωνομεῖται «Θεοφάνεια» ἢ «Ἐπιφάνια».

Τὴν ὀνομασίαν τῆς ἑορτῆς «Φῶτα» πρῶτος εὔρε καὶ ἐχρησιμοποίησεν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις καὶ ὀμιλῶν κατ' αὐτὴν παρατηρεῖ:

«Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμός, καὶ πάλιν μυστήριον· μυστήριον οὐκ ἀπατηλόν, οὐδ' ἄκοσμον, οὐδὲ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης, καὶ μέθης (οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὰ ἐκείνων σεμνά, οἶμαι δέ, καὶ τῶν εὐφρονούντων ἕκαστος), ἀλλὰ μυστήριον ὑψηλόν τε καὶ θεῖον, καὶ τῆς ἄνω λαμπρότητος προξενόν. Ἡ γὰρ ἁγία τῶν φώτων ἡμέρα, εἰς ἣν ἀφίγμεθα, καὶ ἦν ἑορτάζειν ἡξιώμεθα σήμερον, ἀρχὴν μὲν τὸ τοῦ ἐμοῦ Χριστοῦ βάπτισμα λαμβάνει, τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν Κόσμον· ἐνεργεῖ δὲ τὴν ἐμὴν κάθαρσιν, καὶ βοηθεῖ τῷ φωτί, ὃ παρ' αὐτοῦ λαβόντες ἄνωθεν ἀπ' ἀρχῆς, ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἐξοφώσαμεν τε καὶ συνεχέαμεν»²⁸⁹.

Ἡ ἑορτὴ, κατὰ ταῦτα, ἐνεργεῖ τὴν ψυχικὴν κάθαρσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπαναχορηγεῖ εἰς αὐτὸν τὸ φῶς, τὸ ὅποιον ἀπ' ἀρχῆς ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ὅποιον συνέχυσε καὶ ἐζόφωσε παρ' αὐτῷ ἢ τῆς ἀμαρτίας ἀχλύς.

ε) Ἡ ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος καὶ τὸ φῶς.

Καὶ ἡ ἑορτὴ τῆς θείας Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος²⁹⁰ ἔχει πολλὴν συνάρτησιν πρὸς τὸ φῶς. Ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ ὁ Σωτὴρ παρέδειξε τὴν ἑαυ-

288. Λόγ. 40,25. PG 36, 393 B.

289. Λόγος 39,1. PG 36, 336 A.

290. Μάρκ. 9,1-13.

τοῦ θεότητα εἰς τοὺς μαθητάς, λάμπας ἐν τῷ φωτὶ τῆς αἰδίου δόξης αὐτοῦ. Τὸ ἄκτιστον καὶ αἰδίου φῶς ἐν Θαβῶρ ἀστράψαν τοὺς μαθητάς, παρέδειξεν εἰς αὐτοὺς μέρος μόνον — καὶ δὴ καὶ ἀναλόγως τῆς δεκτικῆς τῶν δυνάμεως — τῆς μακαρίας δόξης καὶ λαμπρότητος τῆς Τριάδος, ὡς ἀπόδειξιν ἅμα καὶ ἐχέγγυον τῆς ἐν φωτὶ λαμπρύνσεως τῶν δικαίων καὶ τῶν ἁγίων, τῆς θεώσεως τοῦ μυστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς καταλαμπρύνσεως τῆς φυσικῆς κτίσεως καὶ δημιουργίας.

Οὕτως ἐπὶ τοῦ Θαβωρίου ὄρους ἀστράπτει ὁ Κύριος καὶ ἡλίου φωσειδέστερος γίνεται, τὸ μέλλον μυσταγωγῶν²⁹¹. Ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀνήλθεν ὁ Σωτὴρ, ἵνα τῇ μορφῇ λάμψη καὶ τὴν θεότητα παραδείξῃ. Ἐν τῷ ὄρει παρεγγυμνώθη ὁ ἐν τῇ σαρκὶ κρυπτόμενος Θεός²⁹², ἤρθη πρὸς ὥραν ἡ ἀπειρος κένωσις τοῦ Λόγου, ἀνεσύρθη τὸ παραπέτασμα τῆς ταπεινώσεως αὐτοῦ, ὡς ἐν μορφῇ δούλου τοῦ Θεοῦ, ἐξέστραψεν ἡ δόξα τοῦ ἐπὶ τῶν Χερουβιμ ἐποχομένου. Ἐπὶ τοῦ ὄρους κατεῖδον οἱ μαθηταὶ τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς θεότητος καὶ τῆς δόξης τοῦ Διδασκάλου, ἐστερεώθησαν ἐν τῇ πίστει αὐτῶν εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὸ σωτήριον ἔργον τοῦ Κυρίου, λαβόντες ἅμα δύναμιν ἐν τῇ μεγάλῃ δοκιμασίᾳ αὐτῶν κατὰ τὴν μετ' οὐ πολὺ ταπεινωτικὴν σταύρωσιν καὶ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Διδασκάλου.

στ) Ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου καὶ τὸ φῶς.

Συνάρτησιν, τέλος, πρὸς τὸ φῶς ἔχει καὶ ἡ ἔνδοξος ἐκ τῶν νεκρῶν Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου. Ἀναστὰς ἐκ τοῦ μνημείου ὁ Σωτὴρ συνέτριψε τὸ σκοτεινὸν βασίλειον τοῦ θανάτου, ἠφάνισε τὴν ἀχλὺν καὶ τὸν ζοφώδη σκοτασμὸν τῆς ἁμαρτίας καὶ ἐνέδυσεν διὰ τοῦ ἀπείρου φωτὸς τῆς δόξης αὐτοῦ τὴν κτίσιν ὀλόκληρον καὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἑορτὴ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς θείας λαμπρότητος. Εἶναι ἡ νίκη τῆς ἀπείρου δόξης τοῦ Θεοῦ ἐναντίον τῆς ζοφερότητος τοῦ διαβόλου καὶ τοῦ Ἄδου!

Ἐντεῦθεν ἡ ἱερὰ νύξ (τῆς Ἀναστάσεως), καὶ τοῦ παρόντος βίου τῆς κεχυμένης, τῆσδε νυκτὸς ἀντίπαλος, καθ' ἣν τὸ πρῶτόγονον λύεται σκότος, καὶ εἰς φῶς ἀπαντα, καὶ τάξιν καὶ εἶδος ἔρχεται, καὶ κόσμον ἢ πρὶν ἀκοσμία λαμβάνει²⁹³.

Ἡ Ἀνάστασις εἶναι ἀντίπαλος τῆς παρούσης τοῦ βίου νυκτὸς, καθ' ἣν ἐπικρατεῖ ἡ ζοφερότης τῆς ἀγνωσίας καὶ ὁ σκοτασμὸς τῆς ἀταξίας. Κατ'

291. Λόγ. 28,19. PG 36, 100 B. «Στράψας οἷσι φίλοις ἡελίοιο πλέον» (Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 490.

292. Λόγ. 32,18. PG 36, 193 CD.

293. Λόγ. 45,15. PG 36, 644 A.

αὐτὴν τὸ πρωτόγονον σκότος, τὸ διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ συγκλεῖσαν τὰ σύμπαντα, καταλύεται, ἅπαντα δὲ τὰ ὄντα ἔρχονται εἰς φῶς καὶ εἶδος καὶ τάξιν, τὴν δὲ πρὶν ἀκοσμίαν, τὴν προϋοῦσαν ἐκ τῆς ἐξαχρειώσεως καὶ τοῦ ἐκτροχιασμοῦ τῆς ἀμαρτίας, διαδέχεται ἡ τάξις καὶ ἡ ἁρμονία ἐν τῷ φωτὶ τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ πανσοφίας.

«Γλῶσσ' ἀπερευγομένη πρῶτον ἀνῆψεν ἔπος.

Σήμερον ἐκ νεκύων Χριστὸς μέγας, οἷσιν ἐμίχθη,

Ἐγρετο, καὶ θανάτου κέντρον ἀπεσκέδασε,

καὶ ζοφεροῦς πυλεῶνας ἀμειδήτου αἵθραο

Ῥήξατο, καὶ ψυχαῖς δῶκεν ἐλευθερίην»²⁹⁴.

Ὁ Σωτὴρ ἀναστάς συνέτριψε τοῦ θανάτου τὸ κέντρον, ἐξεπόρθησε τοὺς ἀρεγγεῖς πυλῶνας τοῦ ἀμειδοῦς Ἄδου καὶ ἐχάρισεν εἰς τὰς ψυχὰς τὸ φῶς τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας καὶ χαρᾶς.

«Πάσχα Κυρίου, Πάσχα, καὶ πάλιν ἐρῶ Πάσχα, τιμὴ τῆς Τριάδος. Αὕτη ἑορτῶν ἡμῖν ἑορτὴ, καὶ πανηγυρις πανηγύρεων, τοσοῦτον ὑπεραίρουσα πάσας, οὐ τὰς ἀνθρωπικὰς μόνον καὶ χαμαὶ ἐρχομένας, ἀλλ' ἤδη καὶ τὰς αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπ' αὐτῷ τελουμένας, ὅσον ἀστέρας ἡλιος. Καλὴ μὲν καὶ ἡ χθὲς ἡμῖν λαμπροφορία καὶ φωταγωγία, ἣν ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ συνεστησάμεθα, πᾶν γένος ἀνθρώπων μικροῦ καὶ ἀξία πᾶσα, δαψιλεῖ τῷ πυρὶ τὴν νύκτα καταφωτίζοντος, καὶ τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίτυπος, ὅσον τε οὐρανὸς ἄνωθεν φρυκτωρεῖ, κόσμον ὅλον ἀυγάζων τοῖς παρ' ἑαυτοῦ κάλλεσι, καὶ ὅσον ὑπερουράνιον, ἐν τε ἀγγέλους τῇ πρώτῃ φαεινῇ φύσει μετὰ τὴν πρώτην, τῷ ἐκεῖθεν πηγάζεσθαι, καὶ ὅσον ἐν τῇ Τριάδι, παρ' ἧς φῶς ἅπαν συνέστηκεν, ἐξ ἀμερίστου φωτὸς μεριζόμενον καὶ τιμώμενον. Καλλίων δὲ ἡ σήμερον, καὶ περιφανεστέρα. Ὅσοι χθὲς μὲν πρόδρομος ἦν τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀνισταμένον τὸ φῶς, καὶ οἷον εὐφροσύνη τις προεόρτιος»²⁹⁵.

Τὸ Πάσχα εἶναι ἑορτῶν ἑορτὴ καὶ πανηγύρεων πανηγυρις, ὑπερβάλλουσα τοσοῦτον ὄχι μόνον τὰς κοσμικὰς ἑορτάς, ἀλλὰ καὶ αὐτάς ἐτι τὰς χριστιανικὰς, ὅσον ὁ ἥλιος ὑπερβάλλει εἰς ἀκτινοβολίαν καὶ δόξαν τοὺς ἀστέρας. Καὶ ἡ μὲν λαμπροφορία καὶ φωταγωγία τοῦ Μ. Σαββάτου ἦτο καλὴ, ὡς ἀντίτυπος τοῦ μεγάλου φωτὸς, ὅπερ καταυγάζει τόσον τὴν φυσικὴν δημιουργίαν, ὅσον καὶ τὰς νοεράς τῶν ἀγγέλων ταξιαρχίας, καθορᾶται δὲ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι, ἐξ ἧς πηγάζει, ἀμερίστως μεριζόμενον καὶ τιμώμενον. Ἡ ἑορτὴ ὁμῶς τοῦ

294. Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 1328.

295. Λόγ. 45,2. PG 36, 624 BC-625 A.

Πάσχα εἶναι καλλίων αὐτῆς καὶ περιφανεστέρα, ὅσα ἡ χθεσινὴ λαμπροφορία (Μ. Σαββάτου) ἦτο πρόδρομος τοῦ ἐξ ἀναστάσεως μεγάλου φωτὸς καὶ τρόπου τινὰ εὐφροσύνη προεόρτιος.

ζ) Αἶ ἐν φωτὶ θεοφάνειαι.

Ὡς εἶδομεν ἀλλαχοῦ, ὁ Θεὸς εἶναι φῶς ἀπρόσιτον καὶ ἄρρητον, οὔτε νῶ καταληπτόν, οὔτε λόγῳ ρητόν. Τὸ ἀπρόσιτον τοῦ θείου φωτὸς εἶναι ἀνάλογον τοῦ ἀπροσίτου τῆς θείας φύσεως, ἐξ ἧς τοῦτο προέρχεται. Ἐνῶ ὅμως ἡ θεία οὐσία καθ' ἑαυτὴν εἶναι ὅλως ἀκοινωνητος ἐν τοῖς ἐκτός (ταύτης κοινωνοῦν ἐσωτερικῶς μόνον τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἁγ. Τριάδος), τὸ θεῖον φῶς κοινωνεῖται ἐν τοῖς ἐκτός, φωτίζον πᾶσαν λογικὴν φύσιν. Ἐκ τούτου ἔκκουν τὴν λαμπρότητα αὐτῶν τόσον οἱ ἄγγελοι, ὅσον καὶ οἱ ἄνθρωποι. Παραλλήλως ἐν τῷ θείῳ φωτὶ τελεῖται ἡ φανέρωσις καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ ἐν τε τῇ παλαιᾷ οἰκονομίᾳ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῇ νέᾳ οἰκονομίᾳ τῆς χάριτος. Ὁ Θεὸς φανεροῦται εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὡς φῶς καθοδηγητικὸν καὶ σωτήριον.

«Φῶς μὲν ἦν καὶ ἡ τῷ πρωτογόνῳ δοθεῖσα πρωτόγονος ἐντολή (ἐπειδὴ, Λύχνος ἐντολή νόμου καὶ φῶς· καὶ διότι, Φῶς τὰ προστάγματα σου ἐπὶ τῆς γῆς), εἰ καὶ τὸ φθονερὸν σκότος ἐπεισελθὼν τὴν κακίαν ἐδημιούργησεν· φῶς δὲ τυπικὸν καὶ σύμμετρον τοῖς ὑποδεχομένοις, ὁ γραπτὸς νόμος, σκιαγραφῶν τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸ τοῦ μεγάλου φωτὸς μυστήριο· εἴπερ καὶ τὸ Μωϋσέως πρόσωπον τούτῳ δοξάζεται. Καὶ ἵνα πλείονα φῶτα δῶμεν τῷ λόγῳ, φῶς μὲν ἦν ἐκ πυρὸς τῷ Μωϋσεῖ φανταζόμενον, ἡνίκα τὴν βᾶτον ἔκαιε μὲν, οὐ κατέκαιε δέ, ἵνα καὶ τὴν φύσιν παραδείξῃ, καὶ γνωρίσῃ τὴν δύναμιν· φῶς δέ, τὸ ἐν στύλῳ πυρὸς ὀδηγῆσαν τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἡμερῶσαν τὴν ἔρημον· φῶς, τὸ Ἡλίαν ἀρπάσαν ἐν τῷ τοῦ πυρὸς ἄρματι, καὶ μὴ συμφλέξαν τὸν ἀρπαζόμενον· φῶς, τὸ τοὺς ποιμένας περιαστράψαν, ἡνίκα τὸ ἄχρονον φῶς τῷ χρονικῷ ἐμίγνυτο· φῶς, τὸ τοῦ προδραμόντος ἀστέρος ἐπὶ Βηθλεεμ κάλλος, ἵνα καὶ Μάγους ὀδηγήσῃ, καὶ δορυφορήσῃ τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς φῶς, μεθ' ἡμῶν γενόμενον φῶς, ἡ παραδειχθεῖσα θεότης ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῖς μαθηταῖς, μικροῦ στερροτέρα δὲ ὕψεως· φῶς, ἡ Παῦλον περιαστράψασα φαντασία, καὶ πληγῆ τῶν ὕψεων, τὸν σκότον τῆς ψυχῆς θεραπεύσασα»²⁹⁶.

296. Λόγ. 40,6. PG 36, 364 D-365 A. Πρβλ. καὶ Κλήμ. Ἀλεξ., Παιδαγωγὸς Β', VIII (BEΠ. 7, 165): «ὅψις αὐτῷ (Μωυσεῖ) δείκνυται θεοειδῆς φωτὸς μεμορφωμένου ἐπὶ φλεγόμενη βᾶτῳ». Γρηγ. Νύσσης, Κατὰ Εὐνομ., Λόγ. 8 (PG 45, 769 B). Τοῦ αὐτοῦ, θεωρία εἰς τὸν τοῦ Μωσέως βίον (PG 44 332 D). Ἰουστ., Διάλ. πρὸς Τρύφωνα, 131, 3 (περὶ τοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ στύλου νεφέλης, BEΠ. 3, 330). Κλήμ. Ἀλεξ., Στρωμ. Α. XXIV (BEΠ. 7,300): «Σημαίνει δὲ ὁ στύλος τὸ ἀνεκόνιστον τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ πεφωτισμένος στύλος πρὸς τῷ τὸ ἀνεκόνιστον σημαίνει δηλοῖ τὸ ἐστὸς καὶ μόνιμον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἄτρεπτον αὐτοῦ φῶς καὶ ἀσχημάτιστον».

η) Μυστική ἐμπειρία τοῦ θείου φωτός.

Τὸ θεῖον φῶς, καταυγάζον τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελεῖ δύναμιν δραστηκὴν καὶ ἀπαραίτητον πρὸς σωτηρίαν. Προερχόμενον ἐκ τῆς Ἀγ. Τριάδος οὐσιοῦ πᾶσαν ζωὴν, ἀποτελοῦν πόλον ἔλξεως τῶν νοητῶν καὶ λογικῶν ὄντων. Ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Θεοῦ ὁ ἀνθρώπος πληροῖ πάντας τοὺς εὐγενεῖς πόθους του, ἐπιτυγχάνει τὸν ὕψιστον καὶ θεοδύναμον προορισμὸν του. Ἡ κτῆσις τοῦ θείου φωτός καὶ ἡ ἐν τούτῳ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν ἐμπειρίαν ἀπόκρυφον εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἡρέμα καὶ μυστικῶς συντελουμένην.

Ἐπιστέλλων πρὸς Ἑλλήνιον περὶ τῶν μοναχῶν ὁ ἱερός Γρηγόριος παρατηρεῖ, ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐρημίᾳ μοναχοὶ πέμποντες ὄλον τὸν νοῦν αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν, γίνονται «μύσται κρυπτομένης ζωῆς Χριστοῦ ἀνακτος..., δερκόμενοι Τριάδος καθαρὸν σέλας εἰς ἐν ἰούσης»²⁹⁷.

Περιγράφων δὲ τὸ ὀξύτατον πρόβλημα ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς ζωῆς του (νὰ μείνη δηλαδὴ ἐν τῷ κόσμῳ ἢ νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὴν ἐρημίαν) γράφει:

«Καὶ μοι βοηθεῖτε, ὅστις ἂν οἶός τε ἦ, καὶ δότε χεῖρα πιεζομένῳ καὶ διελκομένῳ ὑπὸ πόθου καὶ πνεύματος· ὁ μὲν εἰσηγεῖται δρασμους, καὶ ὄρη καὶ ἐρημίας, καὶ ἡσυχίαν ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τὸν νοῦν εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρῆσαι, καὶ συστραφῆναι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, ὥστε ὀμιλεῖν ἀκηλιδῶτως Θεῷ, καὶ ταῖς τοῦ Πνεύματος ἀυγαῖς καθαρῶς ἐναστράπτεισθαι, μηδενὸς ἐπιμιγνυμένου τῶν κάτω καὶ θολερῶν, μηδὲ τῷ θείῳ φωτὶ παρεμπίπτοντος, ἕως ἂν ἐπὶ τὴν γῆν ἔλθωμεν τῶν τῆδε ἀπαυγασμάτων, καὶ στῶμεν τοῦ πόθου καὶ τῆς ἐφέσεως, λυθέντων τῶν ἐσόπτρων τῇ ἀληθείᾳ»²⁹⁸.

Ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ, ἐν τῇ ὁποία εἶναι σαφῆς ἡ ἐπίδρασις τῆς Πλωτινείου μυστικῆς φιλοσοφίας²⁹⁹, ὁ ἱερός Πατὴρ περιγράφει τὸν ἐντονώτατον πόθον τοῦ βίου του — τὸν ὁποῖον ὁμως οὐδέποτε ἐξεπλήρωσε — ὅπως μονάσῃ ἐν τῇ ἐρημίᾳ, ἐπιδιδόμενος εἰς τὸ μυστικὸν βίωμα καὶ τὴν ἐμπειρίαν τοῦ θείου φωτός. Ὁ πόθος πρὸς φιλόσοφον βίον εἰσηγεῖται ἐγκατάλειψιν τοῦ κόσμου καὶ δρασμους (=φυγὴν) εἰς τὰ ὄρη καὶ τὴν ἐρημίαν. Ἐκεῖ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐκ τῶν παθῶν καὶ τῆς ταραχῆς τοῦ βίου ἡσυχία τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ νοῦς ἐν τῇ ἐρημίᾳ συστρέφεται ἀπὸ τὴν δουλείαν τῶν αἰσθήσεων καὶ συγκεντροῦται εἰς ἑαυτόν, ὥστε καθαρὸς καὶ ἀκηλιδῶτος νὰ ὀμιλήσῃ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ δεχθῇ μέσα του τὴν νοητὴν λαμπηδόνα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, χωρὶς τι τῶν ἐγκοσμίων καὶ θολερῶν νὰ παρεμπέσῃ μεταξὺ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ θείου φωτός. Τὸ μυστικὸν τοῦτο βίωμα, ἦτοι ἡ ἀπὸ τοῦδε βίωσις

297. Περὶ τῶν ἐτέρων. PG 37, 1455.

298. Λόγ. 12,4. PG 35, 848 A.

299. Παράβαλε τὰ ἐν τῇ εἰδικῇ παραγράφῳ λεγόμενα.

τῆς μακαριότητος τῶν οὐρανῶν, εἶναι μερικὸν καὶ προσωρινόν, ἐνῶ τὸ πλήρες καὶ τελειωτικὸν μέτρον τῆς μακαριότητος ταύτης ἀπόκειται εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν, ὅτε θὰ ἔλθωμεν εἰς τὴν «πηγὴν τῶν τῆδε ἀπαυγασμάτων» καὶ θὰ σταθῶμεν «τοῦ πόθου καὶ τῆς ἐφέσεως, λυθέντων τῶν ἐσόπτρων τῇ ἀληθείᾳ».

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ κατωτέρῳ περικοπῇ περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου, κατὰ τρόπον συνοπτικὸν καὶ θαυμάσιον, τὸ αὐτὸ μυστικὸν βίωμα τῆς πτερουμένης ὑπὸ τοῦ θείου ἔρωτος καὶ κεκαθαμένης ψυχῆς, καὶ δὴ καὶ ἐν καταπλησσοῦσιν ἀναλογία πρὸς τὰς μυστικὰς ἐμπειρίας τοῦ φιλοσόφου περιβάλλοντος τῆς ἐποχῆς, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Πλωτινισμοῦ:

«Οὐδὲν γὰρ ἐδόκει μοι τοιοῦτον οἷον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἕξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, εἰς ἑαυτὸν συστραφέντα, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσαπτόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἑαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ, ζῆν ὑπὲρ τὰ ὀρώμενα, καὶ τὰς θείας ἐμφάσεις ἀεὶ καθαρὰς ἐν ἑαυτῷ φέρειν ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὄντως ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων καὶ ὄν καὶ ἀεὶ γινόμενον, φωτὶ προσλαβόντα φῶς, καὶ ἀμαυροτέρῳ τρανότερον, ἤδη τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθὸν ταῖς ἐλπίσι καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖν ἀγγέλοις, ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντα καταλιπόντα τὴν γῆν, καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἄνω τιθέμενον»³⁰⁰.

Ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ὡς ἄνω περικοπῆς, τὸ βίωμα τῆς ψυχῆς συνθέτουν τὰ ἀκόλουθα: Ἡ μῦσις (κλεῖσις) τῶν αἰσθήσεων. Ἡ φυγὴ ἐκ τοῦ κόσμου καὶ τῆς περιοχῆς τῆς σαρκός. Ἡ εἰς ἑαυτὸν συστροφὴ (αὐτοσυγκέντρωσις). Ἡ ἀποφυγὴ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων (ἐκτὸς τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων). Ὁ ἐσωτερικὸς πνευματικὸς διάλογος μετὰ τῆς ἰδίας ψυχῆς καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ὑπὲρ τὰ αἰσθητὰ καὶ ὀρώμενα ζωὴ. Ἡ ἐν τῇ ψυχῇ ὑποδοχὴ τῶν θείων ἐμφάσεων, τηρουμένων καθαρῶν καὶ ἀμιγῶν ἐκ τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων. Ἡ ἐν τῇ θεωρίᾳ δυναμικὴ κατάστασις τῆς ψυχῆς ὡς ἐσόπτρου ἀκηλίδωτου τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων πραγμάτων. Ἡ ἐν τῷ φωτὶ τοῦ νοδὸς πρόσληψις τοῦ ἀπειροῦ θείου φωτός, λάμποντος ἀμαυροτέρῳ τρανότερον. Ἡ ὑπὲρ τὴν γῆν ἀνύψωσις τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἡ ἐν ἐλπίδι βίωσις ἀπὸ τοῦδε τοῦ ἀγαθοῦ τῆς αἰωνιότητος.

Κατὰ τὸν ἱερὸν Πατέρα, μακάριος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις διασχῶν τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο νέφος ἢ προκάλυμμα (τὴν παχύτητα τοῦ σώματος) ἐνοῦται, κατὰ τὸ δυνατόν, μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνακρᾶται τῷ φωτὶ τῆς δόξης αὐτοῦ. Μακάριος εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἔτυχε τῆς ἐντεῦθεν ἀναβάσεως καὶ τῆς ἐκεῖσε θεώσεως (ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ) καὶ ὑπὲρ τὴν ὕλικὴν δυάδα ἐγένετο, διὰ τὴν ἐν τῇ Τριάδι νοουμένην ἐνότητα. Ἀντιθέτως δυστυχῆς καὶ ἄθλιος

300. Λόγ. 2,7. PG 35, 413 BC-416 A. Βλ. καὶ Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 973.

εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις διὰ τῆς μετὰ τοῦ σώματος συζυγίας κατάρθρωσε νὰ γίνῃ χείρων, εἰς τοσοῦτον δὲ βαθμὸν συνεσχέθη μετὰ τοῦ πηλοῦ (τοῦ ὑλικοῦ σώματος), ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἐμβλέψῃ πρὸς τὰς τῆς ἀληθείας αὐγάς, οὔτε ν' ἀνυψωθῇ ὑπὲρ τὰ ἄνω, τοσοῦτω δὲ μᾶλλον ὅσῳ τὴν προέλευσιν αὐτοῦ ἔχει ἐκ τῶν ἄνω καὶ κατατείνει πρὸς τὰ ἄνω, καλούμενος ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ³⁰¹. Διὰ ζωηρῶν χρωμάτων περιγράφων τὴν ἐν Χριστῷ ἀλβιότητα τοῦ μακαρίου ἀνθρώπου ὁ ἅγιος Γρηγόριος παρατηρεῖ:

«Ὀλβιος, ὅστις ἔρημον ἔχει βίον, οὐδ' ἐπίμικτον
 Τοῖς χαμαὶ ἐρχομένοις, ἀλλ' ἐθέωσε νόον.
 Ὀλβιος, ὃς πολλοῖσι μεμιγμένος, οὐκ ἐπὶ πολλοῖς
 Στρωφᾶτ', ἀλλὰ Θεῷ πέμψεν ὅλην κραδίην (=καρδίαν).
 Ὀλβιος, ὃς πάντων κτεάνων ὠνήσατο Χριστόν,
 Καὶ κτέαρ οἶον ἔχει σταυρόν, ὃν ὕψι φέρει.
 Ὀλβιος, ὃς καθαροῖσιν ἐοῖς κτεάτεσσιν ἀνάσσων,
 Χεῖρα Θεοῦ φέρει τοῖς ἐπιδευομένοις.

· · · · ·
 Ὀ λ β ι ο ς , ὃ ς κ α θ α ρ ο ῖ ο ν ὄ ο υ μ ε γ ἄ λ η σ ι ν ἐ ρ ω α ῖ ς
 (=δρμαῖς)

Ὀὐρανίων φαέων δέρεται ἀγλατήην³⁰². Εὐτυ-
 χής, δηλαδή, ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ καθαρῷ νοῦ αὐτοῦ βλέπει τὴν μαρμα-
 ρυγὴν, τὴν λαμπρότητα τῶν οὐρανίων φώτων (τοῦ φωτός τοῦ Θεοῦ).

Μυστικὸς ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως δὲν ἦτο ὁ ἱερὸς Γρηγόριος ὁ
 Ναζιανζηνός. Τὸ προνόμιον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν τρίτον τῶν Καππαδοκῶν
 θεολόγων, τὸν ἅγιον Γρηγόριον Νύσσης, ἀδελφὸν τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅστις καὶ
 ἀνεδείχθη πατήρ τοῦ χριστιανικοῦ μυστικισμοῦ. Ὁ ἱερὸς Γρηγόριος ὁ Ναζιαν-
 ζηνός εἶχεν ὅπωςδὴποτε ἐμπειρίας μυστικής. Ἐκ φύσεως λεπτὸς καὶ εὐαίσθη-
 τος, ἠρέσκετο εἰς τὰς πνευματικὰς τῆς ψυχῆς ἀνατάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐνετό-
 πιζε τὴν οὐσίαν τοῦ φιλοσόφου βίου, θλιβόμενος καὶ ἀσχάλλων ἐν τῇ τύρβῃ καὶ
 ταῖς μερίμναις τοῦ ἐγκοσμίου βίου. Εἰς δύο τοῦλάχιστον περιπτώσεις περι-
 γράφει σαφῶς τὴν ἰδικήν του μυστικὴν ἐμπειρίαν τοῦ φωτός, ἡ ὁποία ὅμως
 οὐδέποτε ὠλοκληροῦτο, διότι ἠμπόδιζον καὶ ἐν τέλει ἀνέκοπτον αὐτὴν ἡ πα-
 χύτης τοῦ ὑλικοῦ σώματος, ἡ σωματικὴ ἀσθένεια (ὁ Γρηγόριος ἦτο φιλάσθε-
 νος καὶ κατετρύχετο ὑπὸ σωματικῶν νόσων) καὶ αἱ μερίμναι τοῦ βίου:

«Εἰκὼν ἀθανάτου πάντοτε Πατὴρ ὅλη,
 Ὅφρα με δουλοσύνης τε λύση, θανάτοιο τε δεσμῶν,
 Κρείσσονα πρὸς ζωὴν ἔμπαλιν ἐρχόμενον.

301. Δόγ. 21,2. PG 35, 1084 C.

302. Ἔπη ἡθ. PG 37, 781-783.

Ἄλλ' ἐγὼ οὐκ ἐφύλαξα Θεοῦ μυστήρια κεδνά.
 Μύστιν ἔχων ψυχὴν οὐρανίης ἀνόδου,
 Ἄλλὰ κάτω βρίθει με χοὸς πάχος, οὐδ' ἐδυνασθην
 Ἴλύος ἐξαναδύς, ἐς φάος ὄμμα βαλεῖν.
 Ναι βάλον· ἀλλὰ μέσον νέφος ἴστατο ὅσσε καλύπτον
 Σὰρξ ἐπανισταμένη πνεύματι σὺν χθονίῳ.
 Πολλὰ μὲν ἐν κραδίῃ μελεδήματα ἔνθα καὶ ἔνθα
 Στρωφᾶται, κενεὰ πλαζομένοιο νόου...»³⁰³.

Καὶ ἀλλαχοῦ:

«Τῇ δ' ἀρετῇ πῶς αἴσχος ἐπήλυθεν εἰκόν' ἀτίζον,
 Εἰκόνα τὴν μεγάλοιο Θεοῦ, κακὸχαρτος ἀμαρτάς.

Ἡ λώβη τελέθει. Λώβη δέ τε ἥερος ἀχλὺς,
 Καὶ νοῦσος μελέων· ἀρετῆς δέ τε, ἡμετέρη νύξ.
 Πολλάκι ταρσὸν ἄειρα πρὸς αἰθέρα, καὶ με βαρεῖα
 Τηκεδανή τε μέριμνα χαμαὶ βάλε· πολλάκι δ' αὐτε
 Αὐγασάμην θεότητος ἀγνὸν φάος, ἀλλὰ μέσον τι
 Ἦλθε νέφος, κρύφθη δὲ σέλας μέγα, καὶ μ' ἐδάϊξεν
 Ὡς φύγεν ἐγγὺς ἐόντα...»³⁰⁴.

Ἡ ἐν τῇ ψυχῇ ἐπενέργεια τοῦ θείου φωτὸς χαρακτηρίζεται ὡς ἔλλαμψις τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦς ὑπὸ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, ἥτις καταφωτίζουσα τὴν διάνοιαν πτεροῦ ταύτην καὶ ἀναβιβάζει εἰς τὰ νοητὰ καὶ ἐπουράνια. Περιγράφων ὁ Γρηγόριος τὴν σχετικὴν ἀξίαν καὶ τὰς πολλὰς ἐλλείψεις πασῶν τῶν ἐκ τῆς αἰσθητῆς ἐμπειρίας συλλεγομένων εἰκόνων καὶ ὑποδειγμάτων πρὸς παράστασιν τῆς ἀπείρου οὐσίας τοῦ Θεοῦ, παρατηρεῖ: «Τέλος οὖν ἔδοξέ μοι κράτιστον εἶναι, τὰς μὲν εἰκόνας χαίρειν ἐᾶσαι, καὶ σικιάς, ὡς ἀπατηλάς, καὶ τῆς ἀληθείας πλεῖστον ἀποδεύσας, αὐτὸν δὲ τῆς εὐσεβεστεράς ἐννοίας ἐχόμενον, ἐπ' ὀλίγων ρημάτων ἰστάμενον, ὀδηγῶ τῷ Πνεύματι χρώμενον, ἢ ν ἐν τε ὑθεν ἔλλαμψιν ἐδέξαμεν, ταύτην εἰς τέλος διαφυλάσσοντα, ὡς γνησίαν κοινωνὸν καὶ συνόμιλον, τὸν αἰῶνα τοῦτον διαπορεύεσθαι διατέμνοντα...»³⁰⁵.

Ἡ ὑπὸ τοῦ θείου φωτὸς ἔλλαμψις τῆς ψυχῆς ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῆ εἶναι πάντοτε μερική, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι πλήρη καὶ ὁλοκληρωτικὴν ἔλλαμψιν αὐτῆς. Οὕτως ἡ τῆς ψυχῆς ἔλλαμψις «ὀλίγη μὲν ἢ ἐν-

303. Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 1356.

304. Ἐπη ἡθ. PG 37, 669.

305. Λόγ. 31,33. PG 36, 172 A.

τεῦθεν, τρανοτέρα δὲ ἢ ἐλπίζομένη»³⁰⁶. Ὁμοίως ἡ θεοφιλῆς καὶ κεκαθαρμένη ψυχὴ (ἐν προκειμένῳ ἢ ἀδελφῇ τοῦ Γρηγορίου Γοργονία) ποθεῖ νὰ ἀπολάβῃ ὅλον τὸν ἐρώμενον Νυμφίον αὐτῆς (ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ), «οὐ νῦν μικραῖς ἐλλαμπόμεθα ταῖς αὐγαῖς, καὶ ὅσον γινώσκεις, οὐ κεχωρίσμεθα»³⁰⁷.

Εἶναι, τέλος, φανερόν, ὅτι πρὸς τὴν ἔλλαμψιν τοῦ μακαρίου θεοῦ φωτὸς εἶναι ἀνοικταὶ μόνον αἱ φωτειναὶ καὶ ἐκ τοῦ ζόφου τῆς ἀμαρτίας καὶ τῶν παθῶν κεκαθαρμένοι ψυχαί. Τὴν ἔλλαμψιν ὁ Γρηγόριος γενετικῶς συνδέει πρὸς τὴν κάθαρσιν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ εἰς τὰ ἅγια Φῶτα. Σχετικῶς γράφει:

«Φιλοσοφήσωμεν δέ, ἀρχόμενοι, ὅθεν ἄρχεσθαι ἄμεινον· ἄμεινον δέ, ὅθεν Σολομὼν ἡμῖν ἐνομοθέτησεν· Ἀρχὴ σοφίας, φησί, κτῆσαι σοφίαν· τί τοῦτο λέγων ἀρχὴν σοφίας; Τὸν φόβον. Οὐ γὰρ ἀπὸ θεωρίας ἀρξαμένους, καί, ἴν' οὕτως εἶπω, λεπτυνομένους, εἰς ὕψος αἵρεσθαι. Οὐ γὰρ φόβος, ἐντολῶν τήρησις· οὐ δ' ἐντολῶν τήρησις, σαρκὸς κάθαρσις, τοῦ ἐπιπροσθουόντος τῇ ψυχῇ νέφους, καὶ οὐκ ἔωντος καθαρῶς ἰδεῖν τὴν θεῖαν ἀκτῖνα· οὐ δὲ κάθαρσις, ἔλλαμψις· ἔλλαμψις δέ, πύθου πλήρωσις, τοῖς τῶν μεγίστων ἢ τοῦ μεγίστου ἢ ὑπὲρ τὸ μέγα ἐφιεμένους»³⁰⁸.

Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως τὸ γεγονός ὅτι ἡ πραγματικὴ φιλοσοφία δὲν πρέπει νὰ ἄρχεται, κατὰ τὸν Γρηγόριον, ἀπὸ τῆς θείας θεωρίας, διότι μία τοιαύτη ἀφετηρία, ἀποτόμως ἀναβιβάζουσα τὸν νοῦν εἰς τὴν ἀκροτάτην θεῖαν ἀνάβασιν, εἶναι τὰ μέγιστα ἐπικίνδυνός διὰ τὴν ψυχὴν. Ὡς ἀφετηρία τῆς πραγματικῆς φιλοσοφίας πρέπει νὰ τίθεται μᾶλλον ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ. Διότι, ὅπου ὑπάρχει φόβος Θεοῦ, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. «Ὅπου δ' ὑπάρχει τήρησις τῶν ἐντολῶν, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ κάθαρσις τῆς σαρκός, ἥτις δίκην νέφους ἐπιπροσθεῖ τῇ ψυχῇ, τὴν ὁποῖαν παρακωλύει νὰ ἴδῃ καθαρῶς τὴν ἀκτῖνα τοῦ θεοῦ φωτὸς (προφανῆς ἐν προκειμένῳ ἢ ἐπὶ τοῦ Γρηγορίου ἐπίδρασις τῆς Πλατωνικῆς παραδόσεως). «Ὅπου δ' ὑπάρχει κάθαρσις, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἔλλαμψις, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν πλήρωσιν τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ τῆς ψυχῆς».

Εἰς τὸν αὐτὸν λόγον ὁ Γρηγόριος προτρέπει τοὺς πιστοὺς εἰς σύντονον κάθαρσιν, διότι μόνον διὰ τῆς καθάρσεως θὰ λάβουν οὗτοι τὸ θεῖον φῶς καὶ θὰ δεχθῶν καθαρωτέραν τὴν ἔλλαμψιν τῆς Ἀγ. Τριάδος:

«Πάντως δὲ καθάρθητε καὶ καθαίρεσθε. Ὡς οὐδενὶ τοσοῦτον χαίρει Θεός, ὅσον ἀνθρώπου διορθώσει καὶ σωτηρίᾳ, ὑπὲρ οὗ λόγος ἄπας καὶ

306. Λόγ. 32,23. PG 36, 201 A.

307. Λόγ. 8,19. PG 35, 812 BC.

308. Λόγ. 39,8. PG 36, 344 A.

ἅπαν μυστήριον· ἵνα γένησθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, ζωτικῇ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις δύναμις, ἵνα φῶτα τέλεια τῷ μεγάλῳ φωτὶ παραστάντες, καὶ τὴν ἐκεῖσε μνηθῆτε φωταγωγίαν, ἐλλαμπόμενοι τῇ Τριάδι καθαρώτερον καὶ τρανότερον, ἧς νῦν μετρίως ὑποδέχεσθε τὴν μίαν αὐγὴν ἐκ μιᾶς τῆς θεότητος...»³⁰⁹.

Μόνον ἡ καθαρὰ ψυχὴ δύναται νὰ δεχθῆ ἐν ἑαυτῇ τὸ καθαρὸν καὶ ἐπουράνιον φῶς, καὶ μόνον ἐπὶ τῆς κεκαθαρμένης βιοτῆς ἀναλάμπει ἡ αἴγλη τῆς Ἁγίας Τριάδος³¹⁰. Ἡ πρώτη σοφία εἶναι «βίος ἐπαινετὸς καὶ Θεῶ κεκαθαρμένος, ἡ καθαιρόμενος, τῷ καθαρωτάτῳ καὶ λαμπροτάτῳ, καὶ μόνῃ ἀπαιτοῦντι παρ' ἡμῶν θυσίαν, τὴν κάθαρσιν...»³¹¹. Διὰ τῆς καθάρσεως ὁ ἄνθρωπος ἀποδεδεσμεύει μικρὸν κατὰ μικρὸν τὸ εὐγενὲς καὶ φωτοειδὲς τῆς ψυχῆς (τὸν νοῦν) ἐκ τοῦ ταπεινοῦ καὶ τῷ σκότει συνεζευγμένου (τῶν αἰσθήσεων, τῆς κυμαινομένης τοῦ βίου περιφορᾶς καὶ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἀντιστρατευομένου εἰς τὸν νόμον τοῦ πνεύματος)³¹², δεχόμενος ἐν ἑαυτῷ τὴν λαμπρότητα τοῦ θεοῦ φωτός³¹³.

θ) Ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τὸ ὕψιστον σωτηριολογικὸν ἀγαθόν, καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὸ φῶς.

Ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου³¹⁴ ἀποτελεῖ τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν τῆς ὀρθόδοξου σωτηριολογίας. Ἡ θέωσις τελεσιουργεῖται ἐν τῷ ἐνανθρωπήσαντι Υἱῷ καὶ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ, τῇ τελειωτικῇ δυνάμει τῆς χάριτος καὶ τῇ ἁγιαστικῇ ροπῇ καὶ εὐλογίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Χριστὸς ὁμοως, ὡς ὁ ἕνσαρκος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, εἶναι, ὡς εἶδομεν, τὸ θεῖον καὶ ἀπρόσιτον φῶς τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ γῆ ἐπιφανὲν καὶ φωτίσαν τὸν κόσμον ἅπαντα, διὰ τῆς ζωτικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας του. Ἡ ἔνωσις κατὰ ταῦτα τοῦ πιστοῦ μετὰ τοῦ Ἰησοῦ σημαίνει ἀνάκρασιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ φωτός τῆς θείας ἐνεργείας, ὅπερ ἐν πάσῃ τῇ αἴγλῃ του ἀνέλαμψεν ἐν τῷ προσώπῳ καὶ τῷ λυτρωτικῷ ἔργῳ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ θέωσις κατὰ ταῦτα, ὡς ἀπόμαξις τοῦ πλήρους ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ σωτηριολογικοῦ ἀγαθοῦ, νοεῖται ὡς μετοχὴ ἐν τῷ φωτὶ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ³¹⁵, ὡς ἀνάκρασις ἐν τῇ τρισσοφαιῇ λαμπηδόνι

309. Λόγ. 39,20. PG 36, 357 D-360 A.

310. Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 1401.

311. Λόγ. 16,2. PG 35, 936 B.

312. Λόγ. 2,91. PG 35, 493 BC.

313. Λόγ. 28,1. PG 36, 25 C.

314. Ἄ. Θεοδώρου, Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων Πατέρων κλπ., Ἀθήναι 1956.

315. Ν. Μήτσοπούλου, Ἡ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ δόξα τοῦ ἀνθρώπου, ἐν Ἀθήναις 1973.

τῆς Τριάδος. Τὴν ἐν τῷ θείῳ φωτὶ δόξαν καὶ καταλάμπρυνσιν τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὀρθόδοξος εὐσέβεια καὶ πνευματικότης θέτου ὡς κύριον στόχον τῶν πνευματικῶν, ἀσκητικῶν καὶ σωτηριολογικῶν των ἐνατενίσεων.

Ἐν τῷ εἰς παρθενίαν ἐγκωμίῳ αὐτοῦ ὁ ἱερός Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός περιγράφει ὠραιότατα τὸν μετὰ τοῦ θείου φωτός θεοδύναμον στόχον τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος:

«Καὶ χορὸς (ἀνθρώπων) ἀμφὶ Ἄνακτα φαεσφόρον ἴστατ' ἀμεμφής,
 Οὐράνιος, γαίηθεν ἐπειγόμενος θεὸς εἶναί,
 Χριστοφόρος, σταυροῦ λάτρεις, κόσμοιο περίφρων,
 Τεθνηὼς χθονίοισιν, ἐπουρανίοισι μεμηλῶς,
 Λαμπτήρες κόσμοιο, διαυγέα φωτὸς ἔσοπτρα,
 Οἱ Θεὸν εἰσορόωσι, καὶ ὧν Θεός, οἷτε
 Θεοῖο»³¹⁶.

Τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς εἶναι ἀξιοπρόσεκτα καὶ βαρυσήμαντα. Αἱ ἀγναὶ καὶ εὐσεβεῖς ψυχαὶ (αἱ παρθένοι)³¹⁷ ἤδη ἀπὸ τῆς παρουσίας ζωῆς ἴπτανται ἄψογοι καὶ πάλλευκαι πέριξ τοῦ φαεσφόρου Ἄνακτος (τοῦ Θεοῦ). Αὗται, ἤδη ἀπὸ τῆς γῆς, ἐλαυνόμεναι ὑπὸ ἀσιγάστου πόθου ἐπέειγονται νὰ γίνουν θεοὶ (ἐν πνευματικῇ ἐννοίᾳ). Εἶναι καρδίαι χριστοφόροι (ἐν αὐταῖς ἐνοικεῖ ὁ Χριστὸς καὶ τάνάπαλιν), λάτρεις τοῦ σταυρικοῦ μυστηρίου. Περιφρονοῦν τὰ ἀπατηλὰ καὶ ἐγκόσμια πράγματα τῆς παρουσίας ζωῆς, εἶναι νεκρὰ πρὸς πᾶν ἔνυλον καὶ γῆϊνον. Ἡ φροντίς αὐτῶν εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ νοητὰ πράγματα τῆς θείας βασιλείας. Εἶναι λαμπτήρες φωτίζοντες τὸν κόσμον διὰ τοῦ θεοφιλοῦς παραδείγματος καὶ τῆς διαγωγῆς των, ἔσοπτρα καθαρὰ ἐπὶ τῶν ὁποίων προσπίπτει καὶ ἀκολούθως διαχέεται ἡ στιλβηδὼν τοῦ θείου φωτός. Ἐν τῷ θείῳ φωτὶ αὗται βλέπουν τὸν Θεόν. Ὡς νύμφαι καθαρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀνήκουν ὀλοκληρωτικῶς εἰς τὸν Θεόν, ὁ δὲ Θεὸς ἀνήκει εἰς αὐτάς. Ἡ ἐμπεριχώρησις τῶν καθαρῶν καὶ δικαίων ψυχῶν ἐν τῷ Θεῷ τελεῖται ἐν τῷ φωτὶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἢ μετὰ τοῦ ὁποίου ἀσύγχυτος ἀνάκρασις θεοποιεῖ τὰ κεκαθαρμένα καὶ διαυγῆ πνεύματα.

Ὅμοίως ἐπιστέλλων πρὸς Εὐδόξιον ρήτορα ὁ Γρηγόριος ἐκθέτει ὠραιότατα τοὺς αὐτοὺς ὡς ἀνωτέρω στόχους τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος. Οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ παύσουν νὰ παίζου, ὡς τὰ μικρὰ παιδία, μὲ μηδαμινὰ καὶ ἀσήμαντα πράγματα. Πρέπει νὰ γίνουν καὶ νὰ σκέπτονται ὡς ἄνδρες, παρατρέχοντες τὰ ἀπατηλὰ ὄνειρα καὶ τὰς σκιάς καὶ τὰς τερπνότητας τοῦ ἐπὶ

316. Ἐπη ἡθ. PG 37, 538.

317. Τὴν Παρθενίαν, ἐναρμονιζομένην ἄριστα εἰς τὴν πνευματικότητα τῆς θεολογίας τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου, οὗτος τιμᾷ ἰδιαζόντως, ἀφιερῶσας εἰς αὐτὴν εἰδικὸν ἔπαινον (βλ. Παρθενίης ἔπαινος, PG 37, στ. 521 κ. ἔ.).

γῆς βίου, ἀφήνοντες διὰ τοὺς ἄλλους τὸ ἄστατον καὶ ἀνώμαλον τῆς παρουσίας ζωῆς, τὰς δυναστείας, τοὺς πλοῦτους, τὰς λαμπρότητας, τὸ «εὐκλεές τοῦτο δοξάριον καὶ ἀπόπτυστον». Οἱ ἀληθεῖς Χριστιανοὶ ὀφείλουσαν νὰ προτιμῆσουσαν ἀντὶ πάντων τὸν Θεόν, τὸ μόνον διαρκές ἀγαθὸν καὶ αἰώνιον. Ὅφείλουσαν νὰ ἐνστερνισθοῦσαν τὴν ἀρετὴν, τῆς ὁποίας ἄθλος εἶναι «θ ε ὄ ν γ ε ν έ σ θ α ι , κ α ι τ ῶ κ α θ α ρ ω τ ά τ ω φ ω τ ι κ α τ α σ τ ρ ά π τ ε σ θ α ι, τῶ ἐν τῇ τρισσῇ μονάδι θεωρουμένω, ἧς νῦν μετρίως ἔχομεν τὰς αὐγάς»³¹⁸.

Ὅμοίως, ἐν τῶ περὶ ἀρετῆς ἔπει αὐτοῦ, παρατηρεῖ:

Ἄλλ' ὕστερονπραχθήσεθ' ὧν ἐσπείραμεν
Καρπούς, δικαίω τοῦ Θεοῦ κριτηρίω,
Ληνοὶ θ' ἔτοιμοι τῶν βίβλων λαβεῖν θέρος.
Οὕτω δὲ τούτων κειμένων, ὁ μὲν νόμον
Τηρῶν, Θεοῦ τε μοῖραν ἣν ἔχει σέβων,
Ἐν παντὶ τ' ἔργω καὶ λόγῳ καὶ νοῦ στροφῆ.
Ἄχραντος ὡς μάλιστά τ' ἠπατημένων.
Καὶ τῶ ρέοντι μηδὲν ἰλυσπώμενος,
Ἐλκων δὲ τὸν χοῦν ἔμπαλιν πρὸς οὐρανόν,
(Ὡ τοῦ μεγίστου καὶ σοφοῦ μυστηρίου!)
Θεὸς γενέσθαι, τῶν πόνων ἔξει γέρας,
Θ ε ὄ ς θ ε τ ὄ ς μ ε ν , ἀ λ λ ' ἄ κ ρ ο υ φ ω τ ὄ ς γ έ μ ω ν,
Οὐ τῆδ' ἀπαρχὰς μετρίως ἐδρέψατο»³¹⁹.

Ἡ θέωσις εἶναι προῖον τῆς ἐσωτερικῆς καθαρότητος τοῦ ἀνθρώπου (πάντοτε βεβαίως τῇ ἐνεργείᾳ τῆς Χάριτος). Τὸ γέρας τῶν ἠθικῶν ἀγώνων καὶ πόνων τοῦ θά τοῦ δώση τὴν δυνατότητα νὰ γίνῃ θεός, θετὸς μὲν, ἀλλ' ἄκρου φωτὸς γέμων. Ὁ τελευταῖος οὗτος χαρακτηρισμὸς εἶναι σημαντικώτατος. Ὁ ἄνθρωπος δὲν καθίσταται φύσει Θεός, δὲν μεταβάλλεται δηλαδὴ ἢ πεπερασμένη καὶ κτιστὴ φύσις τοῦ εἰς τὴν ἄπειρον φύσιν τοῦ Θεοῦ, πρᾶγμα τελείως ἀδύνατον καὶ ἀνέφικτον. Γίνεται θεὸς θέσει καὶ χάριτι. Μὴ νομίσωμεν ὅμως, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος θέωσις εἶναι ἀπλοῦν σχῆμα λόγου, ἔννοια κενὴ παντὸς θετικοῦ καὶ οὐσιαστικοῦ περιεχομένου. Τοῦναντίον, εἶναι θέωσις πραγματικὴ. Ὁ θεούμενος γέμει ἄκρου φωτὸς. Δὲν ἐνοῦται μετὰ τῆς ἀπείρου οὐσίας τοῦ Θεοῦ, πρᾶγμα — ἐπαναλαμβανόμενον — τελείως ἀπρόσιτον εἰς τὸν κτιστὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ μετὰ τοῦ φωτὸς - ἐνεργείας τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ, ὅπερ εἶναι μεθεκτὸν τοῖς ἀνθρώποις καὶ κοινωνητόν. Ὁ ἄνθρωπος διαπερᾶται ὅλος ὑπὸ τοῦ ἁγίου φωτός, γίνεται φωτοφόρος, καθίσταται φῶς, ἀπαστράπτων καὶ ἀκτινοβολῶν τὴν μακαρίαν αἴγλην τῆς δόξης

318. Ἐπιστ. 198. PG 37, 292 BC-293 A.

319. Ἐπη ἠθ. PG 37, 690.

τοῦ Θεοῦ! Ἡ θέωσις βεβαίως αὐτὴ ὑπερβαίνει πᾶσαν νοητικὴν κατάληψιν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι βίωμα τῆς δεδικαιωμένης ψυχῆς μυστικὸν καὶ ἐσώτερον. Ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἀδυνατεῖ νὰ ἀνιχνεύσῃ δι' ἰδίων δυνάμεων τὴν ἐν τῷ φωτὶ θεῖαν ἔνωσιν καὶ ἐμπειρίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἱερός Πατὴρ προσφυέστατα χαρακτηρίζει ταύτην (τὴν θέωσιν) ὡς μυστήριον σοφὸν καὶ μέγιστον.

Τέλος, τὸ ἐν τῇ μετοχῇ τοῦ θείου φωτός, ὕψιστον ἰδεῶδες τῆς θεώσεως δέον ὅπως κυριαρχῇ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἐσχατολογικῶν ἐλπίδων καὶ προσδοκιῶν, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνέλιξιν τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Μόνον ὁ μετὰ τοῦ θείου φωτός κεκραμένος ἀνθρωπος δύναται ἐπαξίως νὰ πληρώσῃ τὴν ἐπὶ γῆς ἀποστολὴν καὶ τὸ ἔργον του. Ὁ ἱερός Γρηγόριος, ἐν ὄψει τῶν τεραστίων εὐθυνῶν καὶ τοῦ βάρους τοῦ ἱερατικοῦ ἔργου του, παρατηρεῖ: «Τούτοις ἐγὼ σύνειμι καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τοῖς λογισμοῖς· ταῦτά μοι τὸν μυελὸν ἐκτῆκει, καὶ δαπανᾷ τὰς σάρκας, καὶ οὐκ ἐᾷ θρασὺν εἶναι καὶ ἄνω βλέποντα· ταῦτά μοι ταπεινοὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν νοῦν συστέλλει, καὶ τῇ γλώσση δεσμὸν ἐπιτίθησι, καὶ οὐ περὶ προστασίας εἶναι ποιεῖ τὸν λόγον, οὐδὲ τοῦ κατορθοῦν ἄλλους καὶ διευθύνειν, ὃ πολλῆς ἐστὶ τῆς περιουσίας· ἀλλ' ὅπως ἂν αὐτὸς τὴν ἐρχομένην ὀργὴν διαφύγοιμι, καὶ μικρὸν τι τοῦ τῆς κακίας ἀποξέσαιμι. Καθαρθῆναι δεῖ πρῶτον, εἶτα καθᾶραι· σοφισθῆναι, καὶ οὕτω σοφίσαι· γ ε ν έ σ θ α ι φ ῶ ς , κ α ι φ ω τ ῖ σ α ι· ἐγγίσαι Θεῷ καὶ προσαγαγεῖν ἄλλους· ἀγιασθῆναι καὶ ἀγιάσαι· χειραγωγῆσαι μετὰ χειρῶν, συμβουλευῆσαι μετὰ συνέσεως»³²⁰. Εἶναι φανερόν, ὅτι διὰ νὰ δυνηθῇ ὁ ποιμὴν νὰ ὀδηγήσῃ τὸ ποίμνιον πρὸς τὸ φῶς, πρέπει ὁ ἴδιος προηγουμένως ν' ἀνακραθῇ μετὰ τοῦ φωτός, νὰ γίνῃ φῶς; νὰ βιώσῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν μυστικὴν ἐμπειρίαν τοῦ φωτός. Μόνον ὡς πνευματικὸς ἀκτινοβόλος ἥλιος δύναται νὰ θερμάνῃ καὶ νὰ φωτίσῃ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας πρὸς δόξαν τοῦ θείου Δομητόρος αὐτῆς. Ἀλλαχοῦ πάλιν, ὁμιλῶν εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα ὁ Γρηγόριος προτρέπει τὸ ποίμνιον εἰς βίον καθαρὸν ἐν τῷ φωτὶ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ:

«Γενώμεθα φῶς, ὥσπερ οἱ μαθηταὶ παρὰ τοῦ μεγάλου φωτός ἤκουσαν, ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου, λέγοντος. Γενώμεθα φ ω σ τ ῆ ρ ε ς ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, τουτέστι ζωτικὴ τοῖς ἄλλοις δυνάμις. Λ α β ῶ μ ε θ α θ ε ὀ τ ῆ τ ο ς , λ α β ῶ μ ε θ α τ ο ῦ π ρ ῶ τ ο υ κ α ι ἄ κ ρ α ι φ ν ε σ τ ἄ τ ο υ φ ω τ ὄ ς . Ὁδεύσωμεν πρὸς τὴν λάμψιν αὐτοῦ, πρὸ τοῦ προσκόψαι τοὺς πόδας ἡμῶν ἐπ' ὄρη σκοτεινὰ καὶ πολέμια»³²¹.

320. Λόγ. 2,71. PG 35, 480 AB.

321. Λόγ. 40,37. PG 36, 412 C.

ι) Ὁ ἐσχατολογικὸς κληρὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸ φῶς.

Ἡ τελείωσις τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀγαθὸν σαφῶς ἐσχατολογικόν. Ἡ θέωσις, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς παρουσίας ζωῆς ἐν τῷ πνευματικῷ χώρῳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τὴν ἀγιαστικὴν πνοὴν τῆς χάριτος, θὰ τελειωθῇ μελλοντικῶς ἐν τῇ αἰωνίᾳ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐσχατολογικὴ αὕτη προσδοκία πληροῖ τὴν θεοδύναμον ἐλπίδα τῆς Ἐκκλησίας, ὀδευούσης ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ πρὸς τὸ φῶς τῆς Ἄνω Ἱερουσαλήμ, πρὸς τὴν μεταμόρφωσιν τῆς θείας βασιλείας. Αὕτη οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ἡ πλήρης μετοχὴ τοῦ σώματος τῶν δεδικαιωμένων ἐν τῷ μακαρίῳ φωτὶ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Τριάδος.

Τὰς ἀληθείας ταύτας πολυειδῶς ἐξαίρει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ ἐντοπίσωμεν εἰς τὰ ἀκόλουθα σημεῖα.

Ὁ πυλὼν τῆς θείας βασιλείας εἶναι στενός. Ὅταν ὅμως περάσῃ τις τοῦτον, θὰ συναντήσῃ κλέος καὶ φῶς καὶ «ἄμπνευσιν κακῶν ἀπάντων»³²².

Κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν ὁ Χριστός, ὅταν θὰ κρίνῃ τὸν κόσμον, θὰ ἀποδώσῃ «Θεὸς θεοῖς τὰ πρὸς ἀξίαν», ἤτοι «χώραν ἐκαστοφωτόριον»³²³. Ἐκαστος δηλαδὴ τῶν δικαίων ἀναλόγως τῆς πνευματικῆς του καθαρότητος θὰ λάβῃ καὶ ἀνάλογον κληρὸν ἐν τῷ φωτὶ τῆς μακαρίας δόξης τοῦ Χριστοῦ. Ἡ κληρώσις αὕτη θ' ἀποτελέσῃ τὴν ἐν τῷ φωτὶ θέωσιν τῶν καθαρῶν καὶ δικαίων ψυχῶν.

Τὸ ν' ἀπαλλαγῇ ὁ πιστὸς τῆς παρουσίας εὐμεταβόλου καὶ ρεούσης ζωῆς καὶ νὰ μεταβῇ πρὸς τὴν ἀληθινὴν τοιαύτην, εἶναι κέρδος. Διότι ἐκεῖ θὰ εὐρεθῇ μετὰ τῶν ἐστώτων καὶ οὐ ρεόντων, θὰ εἶναι «φῶς μικρόν, φῶς τὸ μέγα περιχορεῦον»³²⁴.

Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ κατοικίαν ἄσειστον καὶ ἀπαρασάλευτον. Ἐκεῖ βασιλεύει ἡ Τριάς καὶ τὸ σύγκρατον τῆς θεότητος σέλας, ἡ τριαδικὴ δη-

322. Ἐπη ἡθ. PG 37, 583. Βλ. καὶ Περί ἑαυτοῦ. PG 37, 1346 :

φέρω « Ἰασθμα πολλῆσιν ἐλαυνόμενος κακότησι,
 Δυσμενέων φιλίων τε, τὸ καὶ περιώσιον ἄλγος.
 Τοῦνεκεν αἰάζω, πίπτω δ' ὑπὸ γούνασι σεῖο.
 Δὸς λύσιν βιότιο νεκρῷ σέο. Δὸς καμάτιο
 Ἄμπνευσιν, ζωῆς δὲ μ' ἐλαφροτέρης ἐπίβησον,
 Ἦς χάριν ἀσχαλώω, καὶ κήδεα μυρὶ ἀνέτλην.
 Ἄγγελικοῖς δὲ χοροῖσι φέρων πελάσειας ὀδίτην
 Οὐρανίου πυλεῶνος, ὅθι κλέος ἀστράπτοντος
 Τρισσοῖς ἐν φαέεσσιν ἐνόος μέγαλοιο Θεοῖο».

323. Περί ἑαυτοῦ. PG 37, 1420.

324. Λόγ. 18,42. PG 35, 1041 B,

λονότι φωτοχυσία καὶ λαμπρότης, «ἦς νῦν ἀμυδραῖς ταῖς σκιαῖς ὑψούμεθα»³²⁵.

Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Βασιλείου Γοργονία, εἶπερ τις καὶ ἄλλη ζήσασα ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Χριστοῦ θεῖαν μεταμόρφωσιν, φέρεται μετὰ θάνατον προσεδρεύουσα παρὰ τῷ Θεῷ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἔνθα: «ἦχος ἑορταζόντων, ἀγγέλων χορεία, τάξις οὐρανία, δόξης θεωρία, τῆς τε ἄλλης καὶ τῆς ἀνωτάτης Τριάδος ἑλλαμψις καθαρώτερα τε καὶ τελειότερα, μηκέτι ὑποφευγούσης τὸν δέσμιον νοῦν καὶ διαχεόμενον ταῖς αἰσθήσεσιν, ἀλλ' ὅλως ὄλω νοῖ θεωρουμένης τε καὶ κρατουμένης καὶ προσαστραπτούσης ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ὄλω τῷ φωτὶ τῆς θεότητος»³²⁶. Καὶ ἐνταῦθα ἡ μακαριότης τῆς βασιλείας παρίσταται ὡς ἐμπειρία τοῦ τριαδικοῦ φωτός. Ἡ ἐμπειρία αὕτη εἶναι πλήρης καὶ τελεία, ἀδιάπτωτος καὶ ἀπαρασάλευτος, καθ' ὅσον καὶ ὁ θεόμορφος νοῦς, ἐν τῷ ὁποίῳ αὕτη τελεσιουργεῖται, εἶναι σταθερὸς πλέον καὶ ἀμετάπτωτος, μὴ διαχεόμενος ὑπὸ τῆς ἀπάτης καὶ τῆς ἐπηρείας τῶν αἰσθήσεων.

Ἡ μυστικὴ ἐμπειρία τοῦ φωτός ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῆ συνίσταται εἰς τὸ νὰ ὀμιλῇ τις ἀκηλιδῶτως τῷ Θεῷ καὶ ταῖς τοῦ Πνεύματος ἀγαθῖς καθαρῶς ἐναστράπτεσθαι, χωρὶς τι τῶν ἐπιγείων καὶ θολερῶν νὰ παρεμπίπτῃ καὶ νὰ συσκιάζῃ τὴν λάμψιν τοῦ φωτός. Ἡ πηγὴ τῶν ἐπὶ γῆς θεῶν τούτων ἀπαυγασμάτων εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἔνθα ἴσταται πληρούμενος πᾶς πόθος καὶ πᾶσα ἔφρσις καὶ λύονται τὰ ἀμυδρὰ ἔσοπτρα (ἡ συγκεχυμένη ὄρασις τῶν θεῶν πραγμάτων ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῆ) διὰ τοῦ φωτός τῆς πλήρους ἀληθείας³²⁷.

Μετὰ τὴν καθολικὴν κρίσιν τοὺς ἐκ δεξιῶν τοῦ Κυρίου εὐσεβεῖς καὶ δικαίους «τὸ ἄφραστον φῶς διαδέξεται, καὶ ἡ τῆς ἀγίας καὶ βασιλικῆς θεωρία Τριάδος ἑλλαμπούσης τρανώτερόν τε καὶ καθαρώτερον, καὶ ὅλης ὄλω νοῖ μιγνυμένης, ἣν δὴ καὶ μόνην μάλιστα βασιλείαν οὐρανῶν ἐγὼ τίθεμαι»³²⁸. Ἐνταῦθα ρητῶς ὁ Γρηγόριος τὴν θεῖαν βασιλείαν ταυτίζει μετὰ τῆς ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἀγίας Τριάδος ἀνακράσεως καὶ μίξεως τῶν δικαίων. Ἡ θεωρία τοῦ ἀφράστου φωτός τῆς ἀγίας καὶ βασιλικῆς Τριάδος καὶ ἡ ἐκ ταύτης προιοῦσα ἑλλαμψις, μιγνυμένη ὅλη ὄλω νοῖ, συνιστᾷ τὴν μακαριότητα τοῦ οὐρανοῦ. Ἐν τῇ ἀνακράσει μετὰ τοῦ θείου φωτός ἡ θεόμορφος ψυχὴ ἐπιτυγχάνει πλήρως τὸν θεοδύναμον προορισμόν της.

Τὴν αὐτὴν ὡς ἀνωτέρω ἀλήθειαν ἐξαίρει ὁ ἱερός Πατὴρ καὶ ἐν τῷ περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως τῶν ἐπισκόπων λόγῳ αὐτοῦ: «Ἡγοῦμαι δὲ μὴ ἄλλο τι τοῦτο (ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν) εἶναι, ἢ τὸ τυχεῖν τοῦ καθαρωτάτου τε καὶ τελεωτάτου· τελεώτατον δὲ τῶν ὄντων, γινῶσις Θεοῦ. Ἄλλὰ τὸ μὲν

325. Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 1165-1166.

326. Λόγ. 9,23. PG 35, 616 AB.

327. Λόγ. 12,4. PG 35, 848 A.

328. Λόγ. 16,9. PG 35, 945 C.

κατάσχωμεν, τὸ δὲ καταλάβωμεν, ἕως ἐσμέν ὑπὲρ γῆς· τὸ δὲ ἐκεῖθεν ταμιευ-
σώμεθα, ἵνα ταύτην σχῶμεν τῆς φιλοπονίας τὴν ἐπικαρτίαν, ὃ λ η ν τ ῆ ς
ἀ γ ί α ς Τ ρ ι ά δ ο ς τ ῆ ν ἕ λ λ α μ ψ ι ν, ἥτις ἐστὶ, καὶ οἶα, καὶ ὄσην³²⁹.
Ἄξιοσημείωτος ἐνταῦθα εἶναι ὁ τονισμὸς τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς δικαίας
ψυχῆς κληρονομία τῆς θείας ἐλλάμψεως θὰ εἶναι ὁ ἄξιος καρπὸς (ἐπικαρπία)
τῆς ἐπὶ γῆς θεοφιλοῦς φιλοπονίας τῆς.

Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις ὀρίζεται ὡς μετοχὴ
τῆς κεκαλαρμένης διανοίας ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ δὴ καὶ ἀναλόγως τοῦ
βαθμοῦ τῆς πνευματικῆς καθαρότητος αὐτῆς, ἡ ἀντίθεος βασιλεία θὰ εἶναι βα-
σιλεία σκότους διὰ τοὺς τυφλώττοντας τὸ ἡγεμονικόν, ἥτοι ἀλλοτριώσις Θεοῦ
καὶ κατ' ἀναλογίαν τῆς ἐντεῦθεν περὶ τὰ πνευματικὰ καὶ ὑπερκόσμια ἀμβλυω-
πίας των³³⁰.

Ἡ ψυχὴ, οὔσα θεία τις μεταρροή, ὡς μόνον ἔργον αὐτῆς φυσικὸν ἔχει
τὸ νὰ συνάπτεται μετὰ τοῦ Θεοῦ, βλέπουσα πάντοτε πρὸς τὸ συγγενὲς καὶ
ἤχιστα πάθει σώματος δουλουμένη. Οὕτω δὲ ὑψουμένη ὑπὸ τοῦ Λόγου καὶ
παρατρέχουσα τὰς σκιάς καὶ τὰ αἰνίγματα τοῦ παρόντος βίου, ποθεῖ διακαῶς νὰ
φθάσῃ εἰς τὴν ἄνω πόλιν καὶ νὰ ἴδῃ, διὰ τοῦ γυμνοῦ νοδὸς αὐτῆς αὐτὸ τοῦτο τὸ
ἀγαθὸν γυμνούμενον, κορσεσθεῖσα φωτὸς ἀϊδίου, ὅπερ ἀποτελεῖ τῶν καλῶν τὸ
ἔσχατον³³¹.

Ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ ὁ Καισάριος — θανῶν ἀδελφὸς τοῦ Γρηγο-
ρίου — ζῆ αἰωνίως παρὰ τῷ Θεῷ, λ α μ π ρ ό ς, ἕ ν δ ο ξ ο ς, ὑ ψ η λ ό ς³³².

329. Δόγ. 20,12. PG 35, 1080 C.

330. Δόγ. 40,45. PG 36, 424 C.

331. Ἐπη ἡθ. PG 37, 685-686.

332. Δόγ. 7,21. PG 35, 784 B. Ἄλλαχοῦ ὁ Γρηγόριος περιγράφει ὡς ἀκολούθως τὴν
παρὰ τῷ Θεῷ μακαριότητα τοῦ Καισαρίου: «Σὺ δὲ ἡμῖν οὐρανοὺς ἐμβατεύεις, ὦ καὶ θεία
καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, καὶ ἐν κόλποις Ἄβραάμ, οἵτινες δὴ οὗτοί εἰσιν, ἀναπαύσαιο, καὶ ἀγγέλων
ἐποπτεύεις χορείαν, καὶ μακαρίων ἀνδρῶν δόξας τε καὶ λαμπρότητας·
μᾶλλον δὲ συγχορεύεις καὶ συναγάλλοιο, πάντα διαγελῶν τὰ τῆδε ἀφ' ὑψους, τοὺς τε καλου-
μένους πλοῦτους, καὶ τὰς ἐρριμμένας ἀξίας, καὶ τὰς ψευδομένας τιμὰς, καὶ τὴν διὰ τῶν αἰ-
σθήσεων πλάνην, καὶ τὴν τοῦ βίου τούτου περιφορὰν, καὶ τὴν ὡσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ σύγχυσίν
τε καὶ ἄγνοιαν, βασιλεῖ τῷ μεγάλῳ παριστάμενος, καὶ τοῦ ἐκεῖθεν φωτὸς π λ η ρ ο ὄ μ ε ν ο ς·
οὐ μικρὰν ἀπορροὴν ἐντεῦθεν δεξάμενοι, ὅσον ἐν ἐσόπτροις φαντάζεσθαι καὶ
αἰνίγμασιν, αὐτῇ τῇ πηγῇ τοῦ καλοῦ μετὰ ταῦτα ἐντύχομεν, καθαρῶ νῶ καθαρὰν τὴν ἀλή-
θειαν ἐποπτεύοντες, καὶ τοῦτον μισθὸν εὐρισκόμενοι τῆς περὶ τὸ καλὸν ἐνταῦθα φιλοπονίας,
τὴν τελειωτέραν ἐκέισε τοῦ καλοῦ μετουσίαν καὶ θεωρίαν· ὅπερ δὴ τῆς ἡμετέρας τέλος μυστα-
γωγίας βίβλιό τε καὶ ψυχὰ θεολόγοι θεσπίζουσιν». (Δόγ. 7,17. PG 35, 776 BC). Τὸ νέον
ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ εἶναι ἡ δῆλωσις τοῦ Γρηγορίου, ὅτι ἡ ἐμπειρία τοῦ θείου φωτὸς καὶ ἡ
ἐσχατολογικὴ πληρότης καὶ τελείωσις αὐτῆς εἶναι παράδοσις σαφῶς ἐκκλησιαστικῆ, στη-
ριζομένη ἐπὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν πρὸ τοῦ Γρηγορίου θεολόγων τῆς
Ἐκκλησίας. Εἶναι προφανές, ὅτι εἰς ὅσα σημεῖα ὁ ἱερὸς Πατὴρ δέχεται ἐπιδράσεις ἐκ τῶν
ἀντιστοίχων διδαγμάτων τῆς πλατωνικῆς (Νεοπλατωνικῆς) φιλοσοφίας, εἶναι πεπεισμένος
ὅτι ταῦτα δὲν ἀπάδουν πρὸς τὴν ἱερὰν τῆς Ἐκκλησίας παράδοσιν.

Εἰς δὲ τὸν θανόντα πατέρα αὐτοῦ ἀποτεϊνόμενος ὁ Γρηγόριος ἀναφωνεῖ: «Γνώρισον ἡμῖν ποῦ ποτε εἶ δόξης καὶ τὸ περὶ σε ἐφῶς»³³³. Ὁμοίως καὶ ὁ ἅγιος ἱερομάρτυς Κυπριανὸς ἐλλάμπεται ἐν οὐρανοῖς ἐν τῇ μακαρίᾳ δόξῃ τῆς Τριάδος, τὴν ὁποῖαν λαμπροτέραν καὶ τελεωτέραν χαρίζεται εἰς τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς διαβιοῦντας ἀδελφούς του³³⁴. Ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ ἅγιοι μάρτυρες εἶναι λελαμπρυσμένοι καὶ ἐνδοξοὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Τὴν λαμπρότητα τῶν ἁγίων μαρτύρων ποθεῖ νὰ ἴδῃ ὁ Γρηγόριος. Ἐλπίζει, ὅτι θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν αὐτὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου, ὅτι θὰ ἐλλαμφοθῇ ὁμοίως τῷ φωτὶ τῆς μακαρίας καὶ ἀρχικῆς Τριάδος, εἰς τὴν ὁποῖαν πιστεύει καὶ τὴν ὁποῖαν λατρεύει καὶ ὁμολογεῖ ἔμπροσθεν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων³³⁵.

Ὁ νυμφὼν τῆς θείας βασιλείας εἶναι λαμπρός³³⁶. Πρὸς αὐτὸν σπεύδου αἱ νύμφαι Χριστοῦ, παρθένοι ἄγναι, αἰὲν ἔχουσαι ἐν ὀφθαλμοῖς «σέλας Θεοῦ». Αὗται «Χριστὸν δοκέουσιν ἀκοιμήτοις φαέεσσιν», μὴ ἔχουσαι ἀνάγκην μαραιομένων λαμπάδων πρὸς προϋπάντησιν τοῦ Νυμφίου³³⁷. Καθάρασαι ἑαυτὰς σοφία καὶ λόγῳ, θὰ ζήσουν λαμπραὶ λαμπρῶ (τῷ Νυμφίῳ) εἰς αἰῶνας αἰῶνων³³⁸. Ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ θὰ βλέπου ἐσαεὶ τὸ τριαδικὸν σέλας, προῖον εἰς ἐνότητα ἐκφάνσεως καὶ φωτοχυσίας³³⁹.

Τέλος προτρέπονται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου οἱ πιστοί, ὅπως, ἀφοῦ ἀπορρίψουν πάντα τὰ τοῦ κόσμου ἀπατηλὰ καὶ ἐφήμερα, στραφοῦν πρὸς τὰ ἀλλήλη τῆς θείας βασιλείας τὰ μαρμαίροντα πέριξ τοῦ ἀφράστου τριαδικοῦ φωτός:

«Δεῦρ' ἄγε, κόσμον ἅπαντα, καὶ ὅπποσα τῆδ' ἀλάληται
 Ρίψαντες, κακότητος ἐπιχθονίου βασιλῆος,
 Ἄρπαγος ἀλλοτρίων, δηλήμονος ἀνδροφόνιοι,
 Πλοῦτον, εὐκλείην, θώκους, γένος, ὄλβον ἄπιστον,
 Προτροπάδην φεύγωμεν ἐς οὐρανόν, ἧχί τε πολλὰ
 Κάλια μαρμαίροντα φάος περὶ τρισσὸν ἄφραστον»³⁴⁰.

333. Λόγ. 18,40. PG 35, 1040 A.

334. Λόγ. 24,19. PG 35, 1193 B.

335. Λόγ. 12,6. PG 35, 840 BC.

336. Λόγ. 2,4. PG 35, 520 C.

337. Περὶ τῶν ἐτέρων. PG 37, 1467-1468.

338. Ἐπη ἡθ. PG 37, 633.

339. Περὶ ἑαυτοῦ. PG 37, 1432.

340. Περὶ ἑαυτοῦ, PG 37, 1304-1305.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Περάραντες ἐν τοῖς πρόσθεν τὸ κύριον μέρος τῆς μετὰ χειῶρας ἐργασίας ἡμῶν, παραθέτομεν κατωτέρω καὶ ἄλλα τινὰ σημεῖα, δευτερευούσης προφανῶς σημασίας, ἐκ τῆς περὶ φωτὸς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. Ταῦτα εἶναι τὰ ἀκόλουθα.

Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον φῶς θεῖον καὶ ἐπουράνιον, ἀλλ' εἶναι καὶ ὁ δημιουργὸς τοῦ ἡμετέρου τούτου φυσικοῦ φωτός. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς «φῶς ἦν ἀπρόσιτον καὶ ἀδιάδοχον, οὔτε ἀρξάμενον, οὔτε παυσόμενον, οὔτε μετρούμενον, ἀειλαμπές, τριλαμπές». Ὁμοίως καὶ αἱ περὶ αὐτὸν δυνάμεις, ἦτοι τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, προῆλθον ἐκ τοῦ πρώτου θείου Φωτός, ὡς φῶτα δευτέρα καὶ τῆς οὐσίας τούτου ἀπαυγάσματα. Τὸ ἡμέτερον ὅμως φῶς «οὐχ ὕστερον ἤρξατο μόνον, ἀλλὰ καὶ νυκτὶ τέμνεται, καὶ τέμνει νύκτα ἰσομοιρῖα, ὅφει πιστευθῆν, καὶ ἀέρι χυθῆν, καὶ λαμβάνον ὁ δίδωσιν. Ὅραῖν τε γὰρ ὅφει παρέχει, καὶ πρῶτον ὁρᾶται παρὰ τῆς ὀψεως, καὶ τοῖς ὁρατοῖς περιρρέον, παρρησίαν χαρίζεται». Δημιουργήσας ὁ Θεὸς τὸν ἀόρατον καὶ ὁρατὸν κόσμον, ὡς διαπρῦσιον κήρυκα τῆς θείας αὐτοῦ μεγαλειότητος, εἰς μὲν τὰς ἀοράτους ἀγγελικὰς δυνάμεις ὁ ἴδιος ἦτο φῶς καὶ οὐκ ἄλλο. Εἰς τὰ ὁρατὰ ὅμως καὶ κάτω δημιουργήματα «πρώτην ἐκλάμπει τὴν τοῦ φωτὸς τούτου (τοῦ φυσικοῦ δηλαδὴ) δύναμιν». Διότι ἔπρεπε τὸ μέγα καὶ ἀίδιον φῶς νὰ ἀρχίσῃ τὴν δημιουργίαν ὁμοίως ἐκ φωτός, «ὅς λύει τὸ σκότος, καὶ τὴν ἐπέχουσαν τέως ἀκοσμίαν καὶ ἀταξίαν»³⁴¹.

Τὸ φῶς, ὅπερ ἐπλασεν ἐν ἀρχῇ ὁ Θεός, δὲν ἦτο φῶς ὀργανικὸν καὶ ἡλιακόν, ἀλλὰ φῶς ἀσώματον καὶ ἀνήλιον, τὸ ὁποῖον ἀκολούθως ἐδόθη καὶ εἰς τὸν φυσικὸν ἥλιον, ὥστε νὰ φωτίζη οὗτος πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ὁ Θεὸς ἠκολούθησε σειρὰν ἀντίστροφον ἐν σχέσει πρὸς τὴν δημιουργίαν καὶ διαμόρφωσιν τῶν ὑπολοίπων φυσικῶν δημιουργημάτων, ἐν τῇ ὁποίᾳ (σειρᾷ) καταφαίνεται ἐπὶ μεῖζον ἢ θαυματουργικὴ ἰδιότης αὐτοῦ. Ἐνῶ, δηλαδὴ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ φυσικὰ ὄντα, ἐν ἀρχῇ προϋπέστησεν ὁ Θεὸς τὴν ὕλην, τὴν ὁποίαν ἀκολούθως εἰδοποίησε, διαμορφώσας τὸ σχῆμα, τὴν τάξιν καὶ τὸ μέγεθος ἐκάστου τῶν φυσικῶν δημιουργημάτων, ἐν σχέσει πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ φωτός, προϋπέστησε τῆς ὕλης τὸ εἶδος· «μετὰ δὲ τοῦτο (τὸ εἶδος=τὸ ἀρ-

341. Λόγ. 44,3. PG 36, 609^b BC.

χικὸν φῶς) τὴν ὕλην ἐπάγει, τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ἡμετέρας δημιουργίας τοῦτον τὸν ἥλιον»³⁴².

Ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ πεδίου ὁ ἱερός Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός διακρίνει δύο εἰδῶν φῶτα, τὸ ἐν πνευματικὸν καὶ ἀληθινόν, τὸ δ' ἕτερον ἀπατηλὸν καὶ ψευδές. Τὸ μὲν χρησιμεύει ὡς λαμπὰς τοῦ ἡγεμονικοῦ, κατευθύνον τὰ κατὰ Θεὸν διαβήματα ἡμῶν. Τὸ ἄλλο εἶναι ἀντίθετον τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, ὑποκριτικόν, ἵνα κλέπτῃ τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς ἐξωτερικῆς του ἐπιφάσεως. Ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητά τοῦτο εἶναι σκοτία, κατορθώνει νὰ ἐμφανίζεται ὡς μεσημβρία, ἤτοι τὸ τοῦ φωτός ἀκμαιότατον. Ἐνῶ εἶναι νύξ, νομίζεται ὡς φῶς ὑπὸ τῶν τῆς τρυφῆς διεφθαρμένων. Τί λέγει σχετικῶς ὁ Δαβίδ; «Νύξ ἦν περὶ ἐμέ τὸν δέλαιον καὶ ἡγνόνου· φωτισμὸν γὰρ τὴν τρυφὴν ὑπελάμβανον». Οἱ συνετοὶ ὅμως Χριστιανοὶ πρέπει νὰ φωτίζουσιν ἑαυτοὺς διὰ τοῦ φωτός τῆς θείας γνώσεως, μανθάνοντες τί τὸ ἀληθινὸν φῶς καὶ τί τὸ ψευδόμενον. Τοιοῦτοτρόπως δὲν θὰ πλανῶνται, νομίζοντες ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὸ ἀγαθόν, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητά τελοῦν ὑπὸ τὴν δύναμιν τοῦ χειρόνος³⁴³.

Τὸ κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸν σκότος εἶναι ὁ διάβολος. Οὗτος ὑποκρίνεται τὸ φῶς, ἵνα παραπλανήσῃ τὸν ἄνθρωπον. Ὅταν δὲν ἐπιτυγχάνῃ τοῦτο φανερώς, ἐπιβουλεύει ἀφανῶς. Ὡν πονηρός, γίνεται σύμβουλος χρηστός. Οὐδέποτε θὰ σταματήσει τὰ ὑποκριτικά του τεχνάσματα (τὴν ἑαυτοῦ διπλόην), «ἕως ἂν βλέπῃ πρὸς οὐρανὸν ἐπείγομένους ἡμᾶς, ὅθεν αὐτὸς ἐκπέπτωκεν»³⁴⁴. Ὁ πιστὸς ὅμως χριστιανὸς πρέπει νὰ προσέχῃ, ὥστε νὰ μὴ λαμβάνῃ ὡς σύμβουλον αὐτοῦ τὸν ἐχθρόν, νὰ διεκπολεμῇ δὲ ἅπαντα τὰ τεχνάσματα καὶ τὰς μισανθρώπους σοφιστείας του.

Συνεχίζων ὁ Γρηγόριος τὴν περὶ φωτός διδασκαλίαν του, διακρίνει τοῦτο εἰς φῶς δικαίων, καθάρσιον τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ φῶς κολαστήριον, σοδομιτικόν, ἐπιβρεχόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ ἀδίκων:

«Πάλιν ὑπομνήσω σε τῶν φωτισμῶν, καὶ πολλάκις ἐκ τῶν θείων λογίων τούτους ἀναλεγόμενος. Αὐτὸς τε γὰρ ἡδίων ἔσομαι τῇ τούτων μνήμῃ (τί γὰρ φῶς ἡδύτερον, τοῖς φωτός γευσαμένοις;) καὶ σὲ περιαστράψω τοῖς λεγομένοις. Φῶς μὲν ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ, καὶ ἡ τούτου σύζυγος εὐφροσύνη· Φῶς δὲ δικαίοις διὰ παντός. Φωτίζεις δὲ σὺ θαυμαστώσ ἀπὸ ὁρέων αἰωνίων, πρὸς τὸν Θεὸν λέγεται· ἀγγελικῶν, οἴμαι, δυνάμεων, αἱ συνεργοῦσιν ἡμῖν πρὸς τὰ κρείττονα. Κύριος δὲ φωτισμὸς μου, καὶ σωτῆρ μου· τίνα φοβηθήσομαι; Τοῦ Δαβὶδ ἠκουσας λέγοντος· καὶ ποτὲ μὲν αἰτοῦντος ἐξαποσταλῆναι τὸ φῶς αὐτῷ καὶ τὴν ἀλήθειαν·

342. Λόγ. 44,4. PG 36, 609 D.

343. Λόγ. 40,37. PG 36, 412 BC.

344. Λόγ. 40,16. PG 36, 377C-380 AB.

ποτέ δὲ εὐχαριστοῦντος, ὅτι καὶ τούτου μετείληφεν, ἐν τῷ σημειωθῆναι τὸ τοῦ Θεοῦ φῶς ἐπ' αὐτόν, τουτέστιν ἐνσημανθῆναι καὶ γνωρισθῆναι τὰ σημεία τῆς δεδομένης ἐλλάμψεως. Ἐν μόνον φῶς φεύγωμεν, τὸ τοῦ πικροῦ πυρὸς ἔκγονον. Μὴ πορευθῶμεν τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ἡμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἧ ἔξεκαύσαμεν. Οἶδα γὰρ πῦρ κα θ α ρ τ ῆ ρ ι ο ν, ὃ Χριστὸς ἦλθε βαλεῖν ἐπὶ τῆς γῆς, πῦρ καὶ αὐτὸς ἀναγωγῆς λόγοις καλούμενος. Ἄναλωτικὸν τοῦτο τῆς ὕλης καὶ τῆς πονηραῶς ἐστὶν ἔξεως, ὃ καὶ ἀναφθῆναι τάχιστα βούλεται... Οἶδα καὶ πῦρ οὐ κα θ α ρ τ ῆ ρ ι ο ν, ἀλλὰ καὶ κ ο λ α σ τ ῆ ρ ι ο ν· εἶτε καὶ Σ ο δ ο μ ι τ ι κ ὄ ν, ὃ πᾶσιν ἁμαρτωλοῦς ἐπιβρέχει θείῳ καὶ καταιγίδι μιγνύμενον· εἶτε τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· εἶτε ὁ πρὸ προσώπου Κυρίου πορεύεται, καὶ φλογιεῖ κύκλῳ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· καὶ τὸ τούτων ἔτι φοβερώτερον· ὃ τῷ ἀκοιμήτῳ σκώληκι συντέτακται, μὴ σβεννύμενον, ἀλλὰ διαιωνίζον τοῖς πονηροῖς»³⁴⁵.

Τὸ φῶς, λοιπὸν, τοῦ Θεοῦ ἄλλους μὲν φωτίζει εἰς σωτηρίαν καὶ ζωὴν αἰώνιον, ἄλλους δὲ κολάζει, κατακρίνον αἰωνίως³⁴⁶ μετὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Ἔχει ἐπομένως τὸ θεῖον φῶς διττὴν τὴν ἐνέργειαν· ἐξ ἑνὸς μὲν καταυγάζει τὰς εὐσεβεῖς καὶ δικαίας ψυχάς, ἐξ ἑτέρου δὲ κατακρίνει τοὺς τυφλώττοντας τὸν νοῦν καὶ ἀμβλυωποῦντας περὶ τὰ πνευματικὰ καὶ ἐπουράνια. Οὕτως ὁ πονηρὸς καὶ ἀσεβὴς ἄνθρωπος, ὅστις δὲν ἐγνώρισε τὸν Θεὸν ὡς φῶς καθαρτῆριον καὶ ἰλαρόν, θὰ γνωρίσῃ τοῦτον ὡς πῦρ, φλεγόμενον καὶ καυστικόν: «ὡς πῦρ ἰδεῖν, ὃν ὡς φῶς οὐκ ἐγνώρισεν»³⁴⁷.

345. Λόγ. 40,36. PG 36, 409 CD-412 A.

346. Ἡ περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων Ὁριγένειος δοξασία εἶναι ξένη πρὸς τὴν διδασκαλίαν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

347. Λόγ. 21,2. PG 36, 1084 CD.

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Περάναντες τὴν μετὰ χειῖρας ἐργασίαν ἡμῶν, κρίνομεν σκότιμον ὅπως, ἀντὶ ἐπιλόγου, δώσωμεν ἐν συνεχείᾳ συνοπτικωτάτην ἔκθεσιν τοῦ θέματος, ἐξαιρῶντες μόνον τὰ κυριώτερα σημεῖα αὐτοῦ.

1. Ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῶν δημιουργημάτων, καὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἀφορμωμένη ἀναλογικὴ συγκριτικὴ παράστασις τοῦ Θεοῦ πληροῦ ζωτικωτάτην ἀνάγκην οὐ μόνον τοῦ φυσικοῦ νοῦς ἀνατείνοντος ὀρμεμφύτως πρὸς τὸν δημιουργόν του, ἀλλὰ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ νοῦς τοῦ καταλαμπομένου ὑπὸ τοῦ φωτός τῆς θείας ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθείας. Ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς θέας τοῦ ἐξωτερικοῦ τούτου κόσμου καὶ ἐκ τῆς φυσικῆς, ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς του ἐμπειρίας ἀγόμενος, προσπαθεῖ νὰ μορφώσῃ ἀνάλογον περὶ Θεοῦ ἰδέαν καὶ ἀντίληψιν.

2. Εἰς τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἀναλογίας ἀνάγεται ὁ ἄνθρωπος ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὴν ἀπόλυτον ὑπερβατικότητα τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἶναι ἄπειρος, ἐντεῦθεν δὲ ὅλως ἀπρόσιτος εἰς τὸν πεπερασμένον φυσικὸν ἄνθρωπον. Ὑπερβαίνων ἀπείρως πᾶσαν κτιστὴν δυνατότητα, εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ ἀνέφικτος καὶ εἰς πάσας τὰς φυσικὰς τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς δυνατότητας. Ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἀδυνατεῖ ἄφ' ἑαυτοῦ νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας ἀπειρίας. Εἶναι ὄργανον ἀσθενὲς καὶ μικρότατον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἐν τοιοῦτον κολοσσιαῖον ἐγχείρημα. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ ὁ θεόμορφος νοῦς τῶν πνευμάτων (ἀγγέλων) ἀδυνατεῖ ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ ἀπύθμενον βάθος τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ, νὰ περιλάβῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀπερινόητον φύσιν τοῦ Ὑψίστου Ὄντος. Αὕτη εἶναι νοητὴ καὶ μεθεκτὴ μόνον εἰς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς Θεότητος (Πατέρα, Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον).

3. Δεδομένης τῆς ἀπολύτου ὑπερβατικότητος τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἅμα δὲ καὶ τῶν περιορισμένων δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ ἐκ τῶν περὶ τὸν Θεὸν (ἐξ ὧων δηλαδὴ φανεροῦ ἐξωτερικῶς ὁ Θεὸς) νὰ λάβῃ αἴσθησιν τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀπείρου Πλαστουργοῦ του. Οὕτω μορφοῦ ἐκ τῆς φυσικῆς καὶ ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως τὰς θείας ιδιότητας (ἄλλως θεῖα ὀνόματα), τὰ ὅποια κατ' ἀναλογίαν ἀποδίδει εἰς τὸν ὕψιστον Θεόν. Τὰ ἰδιώματα ταῦτα δὲν δύνανται βεβαίως νὰ παραστήσουν πλήρως τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι ὅμως καὶ ὀνόματα ψιλὰ, ἤτοι ἀπλᾶ κατασκευάσματα τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς, κενὰ περιεχομένου οὐσιώδους καὶ θετικοῦ.

Τὰ εἰς τὸν Θεὸν ἀποδιδόμενα ὀνόματα ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν θείαν ἀλήθειαν, ἐκφράζοντα τὰς πολυειδεῖς σχέσεις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένον κόσμον.

4. Ἐκ πάντων τούτων ὀρμώμενοι, δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν καὶ τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῆς ἐν τῇ θεολογίᾳ χρησιμοποιουμένης ἀναλογίας. Αὕτη εἶναι πάντοτε σχετικὴ. Ὅ,τιδήποτε περὶ Θεοῦ εἴπωμεν, εἶναι πάντοτε σχετικὸν καὶ μερικόν. Οὐδεμία προσωνομία δύναται νὰ παραστήσῃ τὸν Θεόν, ὡς ἐν τῇ πραγματικότητι εἶναι. Οἰαδήποτε ἀνθρωπίνῃ ἀπόφανσις περὶ Θεοῦ δὲν εἶναι ἀπόφανσις ἴση, ἀλλ' ἀπλῆ εἰκονικὴ καὶ συμβολικὴ παράστασις τῆς θείας ἀληθείας. Πᾶσα παράστασις τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ κύκλου τῆς φυσικῆς ἐμπειρίας εἰλημμένη, δὲν παύει νὰ εἶναι πάντοτε σχετικὴ, ὡς σχετικὸς εἶναι ὁ διαμορφῶν αὐτὴν ἄνθρωπος, ἄπειρος δὲ ὁ πρὸς ὃν ἀναφέρεται αὕτη Θεός. Τὴν πραγματικὴν διάστασιν τῆς ἀναλογίας θὰ εὕρωμεν, ἂν ἐντοπίσωμεν αὐτὴν μεταξὺ τοῦ θεολογικοῦ ἀγνωστικισμοῦ καὶ τοῦ ὀνοματισμοῦ ἀφ' ἑνός — ἐκεῖνου μὲν ἀρνούμενου τὴν δυνατότητα πάσης περὶ Θεοῦ γνώσεως, τούτου δὲ ἐκδεχομένου τὰς περὶ Θεοῦ μορφουμένης παραστάσεις ὡς ὀνόματα κενὰ οὐδὲν κατ' οὐσίαν λέγοντα — καὶ τοῦ θεολογικοῦ πραγματισμοῦ ἀφ' ἑτέρου, τοῦ ἀποδεχομένου τὰ θεῖα ὀνόματα ὡς ἴσας περὶ Θεοῦ ἀποφάνσεις, παραστάσεις δηλονότι ἀποδιδούσας πιστῶς καὶ πλήρως τὴν ἄπειρον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ.

5. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς εἶναι ἄκρως ἐφεκτικὸς ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν ἐξωτερικῶν περὶ Θεοῦ παραστάσεων (ἰδιοτήτων, ὀνομάτων). Μετὰ δυνάμειος πολλῆς ἀντικρούει τὴν θεολογικὴν ἐκείνην σχηματοποίησιν, εἰς τὴν ὁποίαν κατέληγον οἱ αἰρετικοὶ (Ἀρειανοί, Εὐνομιανοί) συζητοῦντες περὶ Θεοῦ. Οὗτοι, ἐχόμενοι ἄγαν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, τὴν περὶ Θεοῦ ἔνοιαν ἐμόρφουν ἐπακριβῶς ἐπὶ τῇ βάσει λογικῶν κατηγοριῶν καὶ παραστάσεων αὐστηρῶς ἐκ τῆς αἰσθητῆς ἐμπειρίας εἰλημμένων. Τὸ γελοῖον τῆς τοιαύτης προσπαθείας ὡς καὶ τὰ πολλὰ ἀτοπήματα εἰς τὰ ὅποια κατέληγον οἱ αἰρετικοί, ἐπανειλημμένως ἐξαίρει ὁ ἅγιος Πατὴρ ἐν τοῖς ἔργοις του. Κατ' αὐτόν, πᾶσα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου μορφουμένη παράστασις τοῦ Θεοῦ, ἰδίᾳ δὲ ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸ ἐσώτατον βάθος τῆς οὐσίας καὶ εἰς τὰς ἐν αὐτῇ τριαδικὰς σχέσεις τοῦ Θεοῦ φθείρει ἀδυσωπῆτως τὴν ἀληθῆ θεολογίαν καὶ καταστρέφει τὸ ὑπερφυεὲς τῆς πίστεως περιεχόμενον. Καὶ ἔχει μὲν ὁ λόγος τὴν θέσιν καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ἐν τῇ θεολογικῇ μεθόδῳ καὶ διεργασίᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας· ταῦτα ὅμως πάντα δεόν νὰ κινουῦνται ἐντὸς τοῦ πρέποντος κύκλου ἐξ ἑνός μὲν τῶν περιωρισμένων ἀνθρωπίνων δυνατοτήτων, ἐξ ἑτέρου δὲ τοῦ ὑπερφυσικοῦ διαγράμματος τοῦ μυστηρίου. Πᾶσα ἐν προκειμένῳ ὑπέρβασις τῶν γνωστικῶν δυνάμεων καὶ δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου γίνεται πάντοτε δαπάναις καὶ εἰς βάρος τῆς θείας ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθείας.

6. Ἡ ἀναλογία τοῦ φωτὸς εἶναι ἡ προσφευστέρα πασῶν τῶν ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καταβαλλομένων προσπαθειῶν πρὸς ἀναλογικὴν παρά-

στασιν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων πραγματικοτήτων. Αἱ ιδιότητες τοῦ φωτός ἐν συναρτήσῃ πάντοτε πρὸς τὸν ἥλιον, τὴν πηγὴν τοῦ φυσικοῦ φωτός (ζωτική, φωτιστική, θερμαντική, λαμπρυντική), προσφυέστατα χαρακτηρίζουν ἀναλόγους ιδιότητας τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ νοητοῦ Ἑλίου, τοῦ καταλάμποντος, θερμαίνοντος καὶ ζωοποιούντος ἅπασαν τὴν κτίσιν, ἰδίᾳ δὲ τὸν νοητὸν κόσμον τῶν πνευμάτων καὶ τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο, ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀναλογία ἀπαντᾷ οὐ μόνον εἰς ὅλα τὰ ἐξωχριστιανικὰ θρησκευόμενα καὶ θεολογήματα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν φιλόσοφον σκέψιν καὶ διανόησιν τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Θεὸς ἀποτελεῖ τὸ πνευματικὸν καὶ νοητὸν κάλλος, πρὸς τὸν ὁποῖον σπεύδουν τὰ λογικὰ ὄντα ὡς πρὸς τὸ ὑψίστον τέλος καὶ σκοπὸν αὐτῶν, τὸ ἀκρότατον ἐφετὸν καὶ ὄρεκτόν.

7. Ὁ Θεὸς εἶναι φῶς θεῖον, ἀπρόσιτον, αἰώνιον καὶ ἀδιάδοχον. Ἡ ἀναλογικὴ παράστασις τοῦ Θεοῦ ὡς φωτός, ἀναφερομένη εἰς τὸ μυστήριον τοῦ τριαδικοῦ τῆς πίστεως Θεοῦ, δηλοῖ τὸ μακάριον φῶς καὶ τὴν δόξαν τῆς Τριάδος, ἥτις εἶναι κοινὴ εἰς ἅπαντα τὰ πρόσωπα αὐτῆς, ὡς καὶ ἡ ἄπειρος ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀπορρέουσα ἐκ τῆς ἀπροσίτου καὶ ἀμεθέκτου φύσεως αὐτοῦ. Ἐνῶ δηλαδὴ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι φύσει ἀμέθεκτος καὶ ἀκοινωνήτος εἰς τὰ κτιστὰ ὄντα — οὐσα μεθεκτὴ καὶ κοινωνητὴ μόνον εἰς τὰς ὑποστάσεις τῆς τριαδικῆς θεότητος — τὸ φῶς τῆς Τριάδος, ἀποτελοῦν ὄντολογικὴν διάστασιν ἐν τῷ Θεῷ, εἶναι μεθεκτὸν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐξ ἄκρας ἀγαθότητος καὶ ἐλευθέρως δημιουργηθέντα ὄντα, δι' αὐτοῦ δὲ ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται ἐξωτερικῶς εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένον κόσμον.

8. Ἐν τῷ τριαδικῷ Θεῷ τὸ φῶς λαμβάνεται ὡς ἀναλογικὴ παράστασις καὶ ἔκφρασις τῶν αἰδίων ἐνδοτριαδικῶν σχέσεων. Ὁ Λόγος παρίσταται ὡς φῶς προερχόμενον αἰδίως ἐκ τοῦ φωτός τοῦ Πατρὸς. Ἡ ἀναλογία αὕτη κατέστη κλασσικὴ ἐν τῇ ὀρθοδόξῃ θεολογίᾳ κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀντιτριαδικῶν αἰρέσεων, ἰδίᾳ ἀφ' ὅτου αὕτη κατεχωρίσθη ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ ὄρω τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὁμοίως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον παρίσταται ὡς φῶς αἰδίως παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Ἐν προκειμένῳ ἡ μία λαμπάς, ἐκ τῆς ὁποίας ἀνάπτονται πυρὰ πολλά, χωρὶς τὸ ἀρχικὸν καὶ πηγαῖον φῶς νὰ ὑφίσταται μείωσιν ἢ αὔξησιν, εἶναι ἄκρας ἐνδεικτικὴ τῆς ἐν τῷ τριαδικῷ Θεῷ ὑποστατικῆς τῶν προσώπων σχέσεως. Παρὰ ταῦτα καὶ ἡ ἀναλογία αὕτη, ὡς παράστασις αἰσθητῆ μὴ δυναμένη ν' ἀποφύγη τὴν σύνθεσιν καὶ τὸν ἐπιμερισμὸν, δὲν δύναται νὰ παραστήσῃ ἐπακριβῶς σχέσεις ἀμερίστους, ἀσυγχύτους καὶ ἀδιαίρετους ἐν τῇ ἀσυνθέτῳ καὶ ἀπλουστάτῃ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ. Εἶναι δηλαδὴ ἀναλογία σχετικὴ, παριστῶσα μὲν κατὰ τι τὸ ὑπερφυῆς μυστήριον τῆς πίστεως, κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως καταλείπουσα τοῦτο σκοτεινὸν καὶ ἀνεξιχνίαστον.

9. Ὡς φῶς ὅμως παρίστανται οὐ μόνον αἱ ὑποστατικαὶ σχέσεις τῶν προσώπων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἐν τῇ οἰκονομικῇ λεγομένῃ Τριάδι, ἥτοι τῇ ἐξωτερικῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ ἰδίᾳ τῇ ἐγγρόνῳ πραγματοποιήσει τοῦ

αἰωνίου σχεδίου τῆς θείας περὶ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομίας. Ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ ἀίδιον πνευματικὸν φῶς τὸ ἐπιφανὲν τῷ κόσμῳ, τὸ ἀποδιῶξαν τὴν σκοτίαν καὶ τὴν πλάνην τῆς ἁμαρτίας καὶ διασκορπίσαν τὸν σκοτασμὸν τοῦ θανάτου καὶ τοῦ Ἄδου. Εἶναι τὸ φῶς τὸ θεῖον καὶ προαιώνιον, τὸ φωτίζον τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εὐθύνον τὰς τρίβους αὐτοῦ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας. Ὁ ἀκολουθῶν τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ. Αἱ ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ εἶναι φῶς καθοδηγητικὸν καὶ σωτήριον. Ὁμοίως καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος παρίσταται ὡς φῶς ἐν τῇ σωτηριῶδει οἰκονομία τοῦ Λόγου. Τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ «αὐτοφῶς», τὸ σοφίζον τὸν ἄνθρωπον καὶ ποδηγετοῦν αὐτὸν εἰς σωτηρίαν.

10. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τῷ προαιωνίῳ φωτὶ τοῦ Πατρὸς, ἔχομεν τὴν ἐντελεστάτην θεοφάνειαν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἀλλὰ καὶ ἅπασαι αἱ ἐκτὸς τοῦ Χριστοῦ θεοφάνειαι τελοῦνται ἐν τῷ αἰδίῳ τριαδικῷ φωτὶ τῆς θεότητος. Οὕτως ἐν φωτὶ παρουσιάζεται ὁ Θεὸς ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπως ἐν φωτὶ πάλιν φανεροῦται καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. Κλασσικὰ ἐν προκειμένῳ παραδείγματα εἶναι ἐκ μὲν τῆς Π. Διαθήκης ἡ φανέρωσις τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν Μωϋσέα ἐν τῇ φλεγομένη καὶ μὴ καταφλεγομένη βάτῳ, ἐκ δὲ τῆς Καινῆς ἡ ἐν φωτὶ ἀποκάλυψις τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Παῦλον, ὅπερ (φῶς) ἀπετύφλωσε καὶ τοὺς σωματικούς τοῦ τέως διώκτου τῆς Ἐκκλησίας ὀφθαλμούς. Ἡ ὑψίστη ὅμως πασῶν τῶν ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐν φωτὶ φανέρωσις τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ Ὄρους Θαβὼρ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος, ὅτε ἐπέλαμψε τῷ ὄρει ἡ ἀστραπὴ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, ἀποκαλύψαντος μερικῶς τὴν ἐν αὐτῷ ἐγγενῆ πατρῴαν δόξαν, ἡ ἔκπαγλος μαρμαρυγὴ τῆς ὁποίας, καίπερ μεμερισμένη κατὰ τὴν φυσικὴν δεκτικότητα τῶν μαθητῶν, ἔρριψε τούτους κατὰ γῆς.

11. Παραλλήλως ὅμως καὶ ἄλλα κεντρικὰ τῆς ζωῆς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ γεγονότα, εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ ἀποκαλυπτικὰ τῆς ἐν τῷ θείῳ φωτὶ δόξης καὶ λαμπρότητος αὐτοῦ. Οὕτω τὰ ἅγια Θεοφάνεια, τὰ ἄλλως καλούμενα Φῶτα, εἶναι εἰσηγητικὰ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ ἀπείρου φωτὸς τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐνσάρκου Λόγου τοῦ Πατρὸς, δέχεται ἐν τῷ Ἰορδάνῃ τὸ βάπτισμα διὰ χειρὸς τοῦ Ἰωάννου, τοῦ προδρομικοῦ λύχνου τοῦ Χριστοῦ. Ὑπὲρ πᾶν ὅμως ἄλλο γεγονός τῆς ἐπιγείου ζωῆς τοῦ Κυρίου, ἡ ἐκ νεκρῶν ζωηφόρος ἀνάστασις αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὴν ἐν τῷ θείῳ φωτὶ καταλάμπρυνσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς κτίσεως. Ἐν τῇ Ἀναστάσει τοῦ Χριστοῦ τὰ σύμπαντα πλέουν ἐν τῷ φωτὶ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὁ σκοτασμὸς τοῦ θανάτου διεσκεδάσθη διὰ τῆς ἐν τῷ Ἄδῃ προβολῆς τοῦ ὑπερτάτου φωτὸς τῆς ζωῆς. Αἱ σκιαί τῆς ἁμαρτίας ἠφανίσθησαν ὑπὸ τῆς ἀφάτου δόξης καὶ τῆς ἀστραπῆς τοῦ ἐν τῇ λαμπροφῶρᾳ Ἀναστάσει θεανθρωπίνου θαύματος. Ἡ Ἀνάστασις εἶναι ἡ «Λαμπρῆ», ἡ ἄνευ νυκτὸς ἡμέρα, ἡ καταυγάζουσα διὰ τῆς λαμπηδόνης καὶ τῆς φαιδρότητος αὐτῆς τὰ σύμπαντα.

12. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἡ ἀναλογία τοῦ φωτὸς χρησιμοποιοεῖται καὶ ἐν

ἠθικῆ ἐννοίᾳ, πρὸς παράστασιν τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἠθικῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς. Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ παρίσταται ὡς φῶς πνευματικὸν καταυγάζον τὸν ἄνθρωπον καὶ εὐθύνον τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ εἰς σωτηρίαν. Ὡς φῶς πνευματικὸν παρίστανται καὶ αἱ ποικίλαι ἀρεταί, ἡ ἀλήθεια, ἡ θεογνωσία καὶ ἡ δικαιοσύνη. Πρὸς φῶς πνευματικὸν παραβάλλεται ὁμοίως καὶ ὁ ἠθικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἅγιοι εἶναι φῶτα τρανά, διαχέοντα τὴν θερμουργὸν λαμπηδόνα των εἰς τὴν κοινωνικὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν. Ὡς φῶτα καὶ λύχνοι πνευματικοὶ τῆς Ἐκκλησίας παρεισάγονται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου καὶ οἱ ἐπίσκοποι αὐτῆς, οἵτινες διὰ τοῦ φωτεινοῦ παραδείγματος αὐτῶν φωτίζουν καὶ κατευθύνουν πρὸς τὸ φῶς τὸ λογικὸν ποιμνιον αὐτῶν.

13. Παρὰ τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ τῷ Ναζιανζηνῷ ἡ ἀναλογία τοῦ φωτός χρησιμοποιεῖται καὶ πρὸς παράστασιν τοῦ μυστικοῦ βιώματος τῆς ψυχῆς. Ἐν τῇ προσευχῇ ὁ θεόμορφος νοῦς καταλάμπεται ὑπὸ τοῦ φωτός τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς, κεκαθαρμένον ὑπὸ τῆς ἀχλύος τῆς ἁμαρτίας, βλέπει καθαρὸν τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ, ἐλλάμπεται ὑπὸ τῆς μακαρίας δόξης τῆς Τριάδος. Τὸ ἐν φωτὶ μυστικὸν βίωμα τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ὑπερτάτην μακαριότητα διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ θεοῦ φωτός ἐλλαμψις τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς ἀποτελεῖ τὸ τέρμα μιᾶς μακρᾶς καὶ ἐπιπόνου πορείας καθάρσεως τῆς ψυχοσωματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὸν ἱερὸν Γρηγόριον, τὸ ἀνθρωπίνον σῶμα λόγῳ τῆς ὑλικῆς παχύτητος αὐτοῦ, τῶν πολλῶν του ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ποικίλων νόσων, αἵτινες συνήθως τὸ κατατρύχουν, ἀποτελεῖ ἐμπόδιον εἰς τὰς μυστικὰς πτήσεις καὶ ἀνατάσεις τῆς ψυχῆς. Ἐπομένως, διὰ τῆς καταλλήλου ἀσκητικῆς δέον ὅπως τοῦτο λυθῆ βαθυμυθὸν τῆς παχύτητος καὶ ἐλευθερωθῆ ὑπὸ τῶν συνεχόντων αὐτὸ ποικίλων παθῶν. Εἰς παρομοίαν κάθαρσιν πρέπει νὰ ὑποβληθῆ καὶ ἡ ψυχὴ, ἰδίᾳ τὸ νοερὸν ὄμμα αὐτῆς, διότι μόνον ὁ κεκαθαρμένος νοῦς, ὁ μὴ ἐκταρασσομένος καὶ διασπώμενος ὑπὸ ἀνοικείων λογισμῶν καὶ φαντασιῶν, ὁ ἀτρεμῆς καὶ ἡσύχιος καὶ γαλήνιος, δύναται ὡς κάτοπτρον καθαρὸν καὶ ἀκηλίδωτον νὰ δεχθῆ ἐν ἑαυτῷ τὴν λαμπηδόνα τοῦ ἀκραιφνεστάτου καὶ καθαρωτάτου φωτός. Εὐνόητον ὅτι τὸ μυστικὸν βίωμα τοῦ θεοῦ φωτός μόνον ἐν τῇ ἐρήμῳ, τῇ πνευματικῇ ἀκροπόλει καὶ θεοποιῷ, εἶναι δυνατὸν πλήρως νὰ ἐπιτευχθῆ. Ἡ τύρβη καὶ οἱ περισπασμοὶ τῆς ἐγκοσμίου ζωῆς συμβάλλονται ἀρνητικῶς εἰς τοιοῦτου εἴδους πνευματικὰς ἐνασχολήσεις καὶ ἀνατάσεις, οἱ δὲ λόγοι προφανεῖς.

14. Ὁμοίως παρὰ τῷ ἱερῷ Πατρὶ καὶ ἡ θέωσις, τὸ ὕψιστον τοῦτο σωτηριολογικὸν ἀγαθὸν τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, παρίσταται ὡς μετοχὴ τῆς κεκαθαρμένης φύσεως ἐν τῇ μακαρίᾳ δόξῃ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Τριάδος. Ἡ θέωσις ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ σωτηριολογίᾳ οὐδέποτε σημαίνει μετοχὴν τῆς κτιστῆς φύσεως ἐν τῇ ἀπίρῳ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἥτις, ὡς πολλὰκις ἐτονίσθη εἶναι ἀμέθεκτος καὶ ἀκοινώνητος εἰς τὰ κτιστὰ δημιουργήματα. Ἡ μετοχὴ γίνεται μόνον ἐν τῷ ἀϊδίῳ καὶ ἀκτίστῳ φωτὶ (ἐνεργείᾳ) τῷ ἀπορρέοντι ἀδι-

αιρέτως καὶ ἀδιαστάτως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. εἶναι δὲ μετοχὴ πραγματικὴ μὲν, ὅμως ἀσύγγυτος καὶ ἀναλλοίωτος. Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ θεώσει δὲν παύει νὰ εἶναι ἄνθρωπος, καίπερ περιχωρούμενος καὶ καταλαμπόμενος ὑπὸ τοῦ θείου φωτός. Ὁ ἄνθρωπος καθίσταται τῇ ἀληθείᾳ θεός, θετός μὲν (ἦτοι χάριτι, οὐ φύσει) ἀλλ' ἄκρου φωτός γέμων. Ἐν τῇ θεώσει ὁ ἄνθρωπος, μικρὸν φῶς αὐτός, περιχορεύει τὸ μέγα καὶ αἰδίον φῶς!

15. Τέλος, ὡς φῶς παρίσταται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου καὶ ἡ ἀληκτος μακαριότης τῶν δικαίων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα εἰμὴ περὶ τοῦ αὐτοῦ γεγονότος τῆς θεώσεως, θεωρουμένης πλέον ὑπὸ τὰς πραγματικὰς καὶ τετελειωμένας διαστάσεις αὐτῆς. Ἡ ἀνάκρασις μετὰ τοῦ θείου φωτός καὶ ἡ θεωρία τῆς μακαρίας δόξης τῆς Τριάδος ἀποτελοῦν τὴν μακαριότητα τῆς θείας βασιλείας, τὸ ἔσχατον νοητὸν ἀγαθὸν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ὑψίστου τέλους καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸς τὴν ὑψίστην ταύτην μακαριότητα τῆς θείας βασιλείας σπεύδουν ἀπὸ τοῦδε αἱ εὐσεβεῖς καὶ δίκαιαι ψυχαί, αἱ πνευματικαὶ νύμφαι τοῦ Σωτῆρος. Καθαρεύουσαι παντός μολυσμοῦ καὶ ἀπαστράπτουσαι πνευματικῶς ὀραματίζονται μυστικῶς, ἤδη ἀπὸ τῆς παρούσης ζωῆς, τὰς ἀρρήτους ἠδύτητας τοῦ οὐρανοῦ, μετ' ἐλπίδος προσβλέπουσαι εἰς τὸ ἔσχατον τῆς θείας βασιλείας, ἐνθα ἐνούμεναι πλέον ὀριστικῶς μετὰ τοῦ φωτός τῆς μακαρίας δόξης τοῦ Νυμφίου, θὰ ζῶσιν ἔσαεὶ ἐν ἄκρα μακαριότητι καὶ εὐφροσύνῃ.